

UURING 2024

Eesti majanduse arengut toetavate ettepanekute analüüs

Urmas Varblane
Raul Eamets
Annela Anger-Kraavi
Diana Eerma

Riigikogu juures tegutsev sõltumatu mõttekoda

Eesti majanduse arengut toetavate ettepanekute analüüs

Uuring

Autorid: Urmas Varblane, Raul Eamets, Annela Anger-Kraavi, Diana Eerma

Tellijä: Arenguseire Keskus

Keeletoimetaja: Toimetaja tõlkebüroo

Uuringus sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Varblane, U., Eamets, R., Anger-Kraavi, A., Eerma, D. (2024). Eesti majanduse arengut toetavate ettepanekute analüüs. Uuring. Tallinn: Arenguseire Keskus.

Arenguseire Keskuse uuringud

ISSN 2733-337X

Arenguseire Keskuse uurimissuuna „Majanduse konkurentsivõime tulevik“ veebileht: <https://arenguseire.ee/>.

Arenguseire Keskus on ühiskonna ja majanduse pikaajalisi arenguid analüüsiv mõttekoda Riigikogu juures. Meie missioon on aidata kaasa varase valmisoleku loomisele poliitikakujunduses.

Veebruar 2024

Sisukord

1. Sissejuhatus	4
2. Üldpõhimõtted	6
3. Paradigmat muutvad ideed	15
3.1 Lahendamist vajav probleem: põhikoolijärgne kutseharidus ei ole konkurentsivõimeline ..	15
3.2 Lahendamist vajav probleem: regionaalne ebavõrdus Eestis kasvab	16
3.3 Lahendamist vajav probleem: tööstuse liiga väike osakaal majanduses	24
3.4 Lahendamist vajav probleem: ressursside killustumine	27
3.5 Lahendamist vajav probleem: strateegiate ja arengukavade paljusus ning kohatine dubleerimine, ressursside killustumine	28
4. Valdkondlikud ettepanekud	30
4.1 Ettepanekud lühemas plaanis Eesti majanduse mitmik kriisiga toimetulekuks	30
4.2 Ettepanekud keskmises ja pikemas plaanis Eesti ettevõtluse konkurentsivõime tugevdamiseks	32
Kasutatud kirjandus.....	57

1. Sissejuhatus

Arvestades juba teist aastat kestvat majanduslangust ja selle võimalikku jätkumist veel mõnda aega, on järjest jõulisemalt esile kerkinud Eesti pikaajalise konkurentsivõime ning selle tugevdamiseks vajalike muudatuste teema. Kuigi Eesti majanduse käekäiku analüüsivaid asutusi on mitmeid, on avalik arutelu meie pikaajalise konkurentsivõime tugevdamise üle jäänud pigem napiks.

Eesti on mõneti sarnases olukorras nagu 2016. aastal, kui tollase peaministri Taavi Rõivase kokku kutsutud majandusarengu töögrupp soovitas valitsusel majanduskasvu saavutamise nimel ambitsioonikamalt tegutseda ning kriitiliselt hinnata seniste majanduskasvu alustalade toimimist, kuna kiiresti muutuv maailmamajanduses ei ole konkurentsieelised püsivad ning riigid teevad nende uuendamiseks mitmesuguste struktuurireformide kaudu pidevaid jõupingutusi. Lisaks leidis töögrupp toona, et Eesti majanduskasvu toetavas poliitikas on vähe teadlikku riskeerimist majanduskasvu suurendamise eesmärgil. Alalhoidlik lähenemine võib teatud olukorras olla õigustatud, ent Eesti kesine majanduskasv kutsub üles astuma julgemaid majanduspoliitilisi samme.¹

Alljärgnev lühiuuring on tehtud Arenguseire Keskuse algatusel ja finantseerimisel ning selle peamine eesmärk oli läbi viia majandusarengut toetavate ettepanekute ideekorje, mis hõlmaks seniste analüüside (sh neis väljapakutud, kuid veel rakendamata ettepanekute) inventuuri ja Eesti erasektori (eelkõige harulitute) ettepanekuid poliitikameetmete kohta. Inventuuri käigus sõeluti välja asjakohased ettepanekud ning anti hinnang nende rakendatavusele. Samuti on käsitletud Euroopa Liidu Roheleppe kohustuste täitmise mõju. Eesmärgid on küll kokku lepitud, ent nende täitmiseks võetavaid meetmeid alles kavandatakse, mistõttu on nende mõju hinnata üsna keeruline. Kuid need mõjutavad mitmekülgset meie majanduse konkurentsivõimet, hinnataset ning ebavõrdsust.

Arvestades erakordseid ajalisi piiranguid (neli nädalat), töötati varasemast olemasolevate materjalidega. Kõige varasemad dokumendid olid eelmise finantskriisi eelsest ajast. Töö käigus valiti erinevatest raportitest, stsenaariumianalüüsides, strateegia- ja visioonidokumentidest välja need ettepanekud, mis autorite arvates vääriskid edasiarendamist ja teostamist. Lisaks modifitseeriti ja arendati edasi varasemaid ettepanekuid, tuginedes autorite endi arusaamadele ning ekspertkogemusele.

---

¹ Majandusarengu töögrupi raport (2016), töögrupi juht Erkki Raasuke. Võrgus: https://www.akadeemia.ee/wp-content/uploads/2022/03/raasuke_majandusarengu_raport.pdf.

Kõrvale jäeti ettepanekud, mis olid liiga üldsõnalised ja ebamäärased, näiteks ettepanekud, millega kutsutakse üles teatud tegevusi parandama ja arendama või mingile tegevusele rohkem vahendeid eraldama. Mõne üksiku erand puhul pakuti välja, et meede võiks toimida, kui selle rahastamine oleks oluliselt suurem. Taolisi üldsõnalisi ettepanekuid eraldi ei kajastata ega analüüsita, mis väljendab ka autorite hinnangut neile. Samuti ei käsitleta valitsuskoalitsiooni maksumuudatuste ettepanekuid, mis on Riigikogus arutusel. Samal põhjusel ei tegeleta üldjuhul ka maksupoliitiliste lahendustega.

See uuring koosneb kolmest osast. Esimeses, üldosas tutvustatakse mõningaid üldisi põhimõtteid, mida autorite nägemuses peaks poliitikameetmete väljatöötamisel arvestama, ning selgitatakse meetmete käsitlemise metoodikat. Teises osas esitletakse mõnda olulist paradigmat muutvat ettepanekut. Kolmandas osas on esitatud nimekiri olulisimatest valdkondlikest ettepanekutest, mida teostada lühemas või pikemas ajalisel raamis. Sellele järgneb koondtabel, kus on kirjas kõik ettepanekud, mis autorite nägemuses väärivad edasi arutamist, koos esialgse eksperthinnanguga mõjust Eesti ettevõtluskeskkonnale, tootlikkuse tasemele ja kestlikkusele.

2. Üldpõhimõtted

Uuringu autorite arvates on kõige suuremaks probleemiks valitsuse majanduspoliitika vaates see, et pole kokku lepitud üldises arengusuunas ehk riik ei tea, millises suunas ta läheb või mida saavutada soovib. Üldises plaanis on ebaselge, millised peaksid olema majanduspoliitika aluspõhimõtted: kas liigume avaliku sektori suurema sekku-mise ehk Põhjamaadele ja Kesk-Euroopa riikidele omase heaoluühiskonna suunas või pigem neoliberaalse turumajandusliku mudeli suunas, mille korral riigil on pea-miselt raamistiku loomise kohustus, indiviidi vastutus on suurem ning seega erasektori roll domineerib. Meetmete rahastamine võib olla seotud maksukoormuse tõusuga, avaliku sektori osatähtsuse vähendamisega või täiendava laenamisega.

Praegune narratiiv on hästi paljuski seotud infotehnoloogiaga, kuid see narratiiv kipub olema aegunud, toetudes lihtsa teenusmajanduse loogikale, mille jaoks Eesti töökäte võimekus on piiratud. Ühelt poolt pole usutav, et IT-sektor suudaks pakkuda lähen-duse kogu Eesti tööhõive tagamisele ja seda eriti kiiresti areneva tehisintellekti tingimustes. Teiselt poolt tekitab ühe valdkonna ebaproportsionaalne kasv probleeme majanduse tasakaalustatusega. **Vaja on arutleda, missugused on Eesti strateegi-lised valikud.**

Eesti kui väikeriigi kõige olulisem omadus on võimekus toimida strateegiliselt ja olla kohanemisvõimeline. See tähendab, et Eesti suudaks teha samu asju paremini kui paljud teised riigid, tundes ja kasutades oskuslikult ära nende kogemusi. Kuid see eeldab ka strateegilist tõhusust ehk **oskust luua unikaalset ja kestlikku konkurentsieelist**. Eesti ei saa muuta oma geograafilist asukohta, küll aga on võimalik muuta oma strateegilist positsiooni teiste riikide suhtes. Oma strateegiate ja poliitikate kaudu saame mõjutada, kuidas Eesti asukoht erinevate globaalsete ärimudelite korral toimima hakkab. Modernne riik oskab lugeda globaalseid strateegilisi arengusuundi ja oma strateegiat vastavalt nendele kujundada. Eesti peaks oma strateegilise arengu puhul tähele panema, millised on ülemaailmsed suundumused ja kuhu liigub maailmamajanduse raskuskese. Koos keskkonnateemade, sealhulgas kliima-muutuste vastase võitluse järjest aktuaalsemaks muutumisega kasvab üha enam majanduse restruktureerimise tähtsus. Muu hulgas võiks bioressursside ja roheenergia nutikas kasutamine olla Eesti kuvandis senisest palju tähtsamal kohal. Kogu rohemajanduse suund ja Eesti loodusvarade kasutamine vajab strateegilist lähenemist. Siin on palju arenguruumi. Eri majandusharude liidud on tõstatanud probleemi, et nende arvates ei ole roheüleminekut Eestis käsitletud kui majandus-küsimust. Euroopa Liidu tasandil on roheline kokkulepe majanduskasvu strateegia, mille korral kasv on süsinikuneutraalne ja looduskeskkonda liigselt ei koormata. Kuid Riigikantselei juures tegutsenud rohepöörde eksperdirühm soovitas kasutada terminit

„tasamajandus“ või „kestlik kahanemine“. Kui Eesti tahab riigieelarvet kasvatada ning roheinvesteeringuid suurendada, siis pole majanduskasvu strateegiale alternatiivi. Loosung „Rohepööre ongi majanduskasvu strateegia“ on selles mõttes sisutu, kui seome selle kestliku kahanemisega (vt nt Maybaum, 2023).

Autorite arvates on väga oluline võtta Eesti tulevikusuundade üle arutamisel arvesse Riigikogu Arenguseire Keskuse algatusel tehtud uuringut, mille eesmärk oli sõnastada Eesti riigivalitsemise võimalikud arengusuunad. Selle töö tulemusena toodi välja viis erinevat stsenaariumi.² Selles töös osutati kahele põhimõttelisele otsustamise suunale. Esiteks on vaja kujundada põhimõtteline hoiak selle suhtes, kui oluline on Eesti riigi valitsemisel laialdane kaasamise ja osalemise määr ehk osalusdemokraatia (ASK, 2018, lk 59). Ehk küsimus on selles, kas peamised otsustajad on laialdaste teadmistega eksperdid või on tegemist laiapõhjalisema otsustamisega. Teiseks, juhtimise puhul on oluline otsustada, kuivõrd peab rõhuasetus olema pika vaatega strateegilisel hoiakul ja kuivõrd on peamine kiire, lühikest ettevalmistusaega nõudva reageerimise võime (ASK, 2018, lk 60).

Viidatud uuringus on öeldud: „Kaasamise ja osalemise rõhutamine ei ole olnud riigireformi debattides olulisel kohal. Seda on pigem peetud pehmelt öeldes kõrvalteemaks. Samas see on tähtis valitsemise legitiimsuse suurendamiseks (kuni see pole vaid näiline). Valitsemise legitiimsuse vähenemine on paljudes riikides üldine probleem, millele otsitakse lahendusi. Ka Eesti pole jäänud sellest puutumata, kui vaadata näiteks debatte Rail Balticu või metsamajanduspoliitika üle. Sisulise osalemise ja kaasamise üks eeldus on läbipaistvuse suurendamine näiteks riigieelarve strateegia loomisel ja riigieelarve koostamisel, mille puhul Riigikogu roll on tagasihoidlik, rääkimata laiemast osaluspõhise eelarvestamise põhimõttest. Samuti on see seotud valitsemise digitaliseerimisega. E-riigi arendamisel on pigem rõhutatud teenuste arendamist ning tagasihoidlikumalt suhtunud rahva osalemisse demokraatlikes protsessides.“ (ASK, 2018, lk 59)

Praeguses poliitikas näeme, et Riigikogu on oma sisulise ja riigimeheliku arutelu pidaja rollist loobunud. Seadusandlik initsiatiiv on läinud valitsusele ning seadusi menetletakse lihtsustatud korras. Eelöeldust lähtuvalt ei käsitle käesolev poliitikameetmete ettepanekute analüüs üldjuhul poliitilisi valikuid ega finantseerimise allikaid. Need otsused tuleb teha erakondadel.

Eesti riigi juhtimise seisukohalt on vaja praktikat, et seatud plaanide täitmist analüüsitakse ja hinnatakse ning ebaõnnestumistest õpitakse. Praegune praktika on aga selline, et võetakse vastu arengukavad, tehakse plaanid ning tähtaja saabumisel ei

---

² Arenguseire Keskus (2018). Valitsemine 2030. Riigivalitsemine ja e-riigi stsenaariumid. Võrgus: https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2018/08/ASK_Valitsemine-2030_aruanne2018.pdf.

analüüsita ega hinnata tulemusi piisavalt. Eriti kehtib see olukorras, kus plaan jääb täitmata või täidetakse osaliselt. Ei analüüsita, miks ei suudetud eesmärgini jõuda. Näiteks Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegias aastateks 2014–2020 „Teadmistepõhine Eesti” seati siht suurendada 2020. aastaks teadus- ja arendustegevuse (TA) kulutuste osakaal SKP-s 3%-ni, millest ühe kolmandiku panustab valitsus ning kaks kolmandikku erasektor. Paraku jäi see eesmärk suures osas täitmata. Tegelik näitaja 2020. aastal oli 1,75%, kusjuures erasektori osa oli 0,96%. Kuid juba on välja kuulutatud uued eesmärgid, mis on eelmise eesmärgi tasemel, ainult et järgmiseks perioodiks. Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni ja ettevõtluse (TAIE) strateegias on jälle eesmärgiks seatud jõuda TA kulutustega 3%-ni SKP-s, kusjuures erasektori panus peaks olema 2%. Teisisõnu, me lihtsalt kopeerime täitmata jäänud eesmärgi ega hinda, mis põhjusel see jäi täitmata. Nii muutuvad eesmärgid loosungiteks, mida ei olegi täita vaja.

Kardetavasti muutub samasuguseks eesmärgiks, mis läbib mitmeid perioode, Eesti soov jõuda tootlikkuses 110%-ni Euroopa Liidu keskmisest. Selle eesmärgi saavutamise eeldab väga selget ja tõhusat koostööd eri ministeeriumide vahel. Tootlikkuse kasvuks on vajalik terve hulga tegurite koostoime, millesse peavad panuse andma nii ettevõtjad kui ka riik oma majanduspoliitikaga. 2023. aasta sügisel Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi juhtimisel valminud dokumendis „Tööstuspoliitika 2035“ on loetletud seitse tegevusvaldkonda, mis aitaks meil tootlikkust suurendada: majanduskeskkond, töajõud ja haridus, tööstuse automatiseerimine ja digipööre, innovatsioonipööre, kestlikkuse põhimõtete rakendamine, tööstuse nähtavus ja regionaalne ettevõtlus (MKM, 2023, lk 5–6). Need kõik on väga asjakohased valdkonnad. Kuid muutuste elluviimine on protsess, mis vajab head juhtimist – vaja on selgelt eristada tootlikkuse suurendamist kui kesksel strateegilisel eesmärgil. Seejärel tuleks üksikasjalikult visandada nende tegurite ahel, millest sõltub tootlikkuse kasv, ning kaasata partnereid nii ettevõtlussektorist kui ka ekspertide-teadlaste hulgast. Järgmisena tuleks määrata kindlaks vastutavad täitjad ehk eri ametkondade roll ja hakata tegutsema. Selleks on vaja oskust kujundada huvitavate ideede põhjal välja poliitika, mis aitaks suurendada ettevõtete ja avaliku sektori võimekust. Dokumendis „Tööstuspoliitika 2035“ on öeldud, et tegevust koordineerib ja järelevalve eest vastutab MKM ning edasiste sammudena lepib ta eespool nimetatud partneritega kokku igaaastased tegevuskavad, mis aitavad dokumendis „Tööstuspoliitika 2035“ seatud tulemusmõõdikuid saavutada. (MKM, 2023)

Sellise majanduspoliitika elluviimine eeldab tugevat analüütilist võimekust ehk teadmuspõhist juhtimist. Kuid praegu puudub tõhus lahendus, kuidas seda ministeeriumidevahelist tegevust juhtida ehk ületada silotornistumise probleem. Üks võimalik lahendus oleks moodustada rakkerühm, mille puhul iga ministeeriumi kõrged ametnikud moodustaksid juhtkomitee, mis tööd koordineeriks. See võiks koosneda ministeeriumide asekanteritest ja seda toetaks Riigikantselei Strateegiabüroo.

Niisugusel kujul oleks sellel paremad võimalused teha eri ministeeriumide haldusalas muudatusi, sest MKM üksi ei saa seda kuidagi teha. Allpool on Riigireformi Sihtasutus pakkunud selle probleemi lahendamiseks välja radikaalsema idee: valmistada ette ministeeriumide konsolideerimine ühtseks valitsusasutuseks, mida võiks nimetada Riigivalitsuseks. Valdkonnapõhised ministeeriumid oleksid küll edaspidigi olemas, kuid organisatsiooni mõttes kujutaksid nad endast pigem Riigivalitsuse struktuuriüksusi. Nad järgiksid pikaajast strateegiat ning teeksid muudatusi vastavalt uue, võimuletulnud valitsuse ametiajaks seatavatele prioriteetidele ja fookuspunktidele.

Juba 2016. aastal ilmunud Raasukese raporti aruteludes juhti tähelepanu, et Eesti riigi majandusliku konkurentsivõime probleemide leevendamiseks on vaja mitme ministeeriumi valdkonnas koordineeritud tegevust, kuid juhtimine ja riigieelarvest raha eraldamine toimub üksnes ministeeriumide kaupa. Selline silotornistumise probleem on aktuaalne ka praegu. Näiteks teadmismahuka Eesti ettevõtluse arendamise aluseelduseks on MKM-i ja HTM-i omavaheline tugev sisuline koostöö. Praegune olukord, kus kumbki ministeerium lähtub kitsalt oma haldusalaga piirduvatest kavadest, ei aita Eestit piisavalt kiiresti edasi. Palju on selliseid teadmismahukuse suurendamise valdkondi, kus koostöö on hädavajalik. Näiteks oleks vaja kujundada meede (MKM-i ja HTM-i koostöös), mis aitaks neid Eesti ettevõtjaid, kes soovivad osaleda Euroopa Liidu ülestes konsortsiumides, mis tegelevad erinevate teadus-, arendus- ja innovatsiooniteemadega. Kuid sellise meetme oluline osa peaks olema ka vastavas valdkonnas väga tugevate teadlaste (ja teadusvõrgustiku) kaasamine ettevõtetega tehtavasse koostöösse ja ühisesse taotlemisse. Eesti ettevõttel on üksinda väga raske olla huvitav ja veenev partner teadus- ja arenduskonsortsiumides, mis konkureerivad üleeuroopalise teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni raha pärast. (NB! Positiivne näide on Mart Loogi teadusrühm ja Graanul Biotech / Fibenol, kes on saanud investeeringuid 25 miljonit eurot.)

Nimetatud meetmega haakub ka ammune idee koondada HTM-i, MKM-i ja mitme teise ministeeriumi algatusel loodud ülikoolide ja ettevõtete koostöö tugimeetmed ühtselt turustatavaks tugipaketiks. See idee tekkis juba 2015. aastal, kui lõppes HTM-i juhitud teadus- ja innovatsioonipoliitika seire programm (TiPS). Selle raames tegid ülikoolide teadlased ning HTM-i ja MKM-i poliitikakujundajad regulaarselt koostööd ja õppisid üksteiselt. Kahjuks selle programm lõppedes asendati see väikestest kildudest koosneva RITA programmiga (valdkondliku teadus- ja arendustegevuse tugevdamine), milles on poliitikakujundamise õppeaspekt palju nõrgemalt esindatud. TiPS-i eeskujul tuleks uuesti luua programm, mis poleks nii killustatud ning edendaks teadmismahuka ettevõtluse arendamist ülikoolide ja ettevõtete omavahelise koostöö kaudu.

Haruliitudega kohtumisest koorus välja mõte, et praegust riigipoolset majanduse juhtimist iseloomustab tööstusesuunalise fookuse puudumine. Selle all peetakse silmas järgmisi aspekte:

- a) energia, taristuühendused ja tööjõud ei ole Eesti riigi puhul seotud mitte eelkõige majandusliku konkurentsivõimega, vaid kliimamuutuste ja keskkonnaküsimustega (ministeeriumide vastutusala järgi);
- b) MKM-il on asekantslerid järgmistes valdkondades: digiareng, majandusareng, ettevõtlus- ja tarbimiskeskond ning tööala (puudub tööstuse asekantsler, mis ei lähe kuidagi kokku „Tööstuspoliitika 2035“ nõudega suurendada tööstuse nähtavust);
- c) metsandus ning metsa- ja puidutööstuse probleemid on Kliimaministeeriumi alluvuses muutunud keskkonnaküsimuseks;
- d) EAS/KredEx panustab põhiliselt infotehnoloogia ja turismi edendamisse;
- e) riigi tähelepanu tööstusele ja selle panus sisemajanduse koguprodukti väärtuse loomisse ei ole kooskõlas. (Eesti Keemiatööstuse Liit)

Ka tööstuse arengu küsimused ei ole energiavarustuse arengukavades piisavalt selgelt välja toodud.

Tõdeme, et osa majanduspoliitika aluspõhimõtteid on universaalsed ega sõltu meetmete ideoloogilisest taustast. Näiteks majandusharu või ettevõtte tasandil planeeritavate toetusmeetmete väljatöötamisel peaks arvestama järgmiste põhimõtetega:

- valikuline toetamine ehk nende toetamine, kellel on tõesti väga keeruline, sest eksporditurg on ajutiselt kadunud;
- jälgida, et nendes sektorites, mida riiklikult toetatakse, säiliks reaalne konkurents;
- ettepanekud peaksid olema ettevõtluse jätkusuutlikkust toetavad, s.t mitte ainult lühiajalise toimega.

Toetusmeetmete rakendamise põhimõtted on võetud kokku 2008. aastal koostatud Arengufondi raportis „Eesti majanduse konkurentsivõime hetkeseis ja tulevikuväljavaated“. Esitame need siinkohal uuesti, sest need on asjakohased ka praeguses majandusolukorras:

Tugimeetmed peavad toetama Eesti ettevõtluse ja laiemalt kogu majanduse liikumist majandusarengu järgmisesse – teadmiste- ja innovatsioonipõhisesse arenguetappi. Vastav poliitika peab kasutama nii regulatiivseid, rahalisi kui ka organisatsioonilisi meetmeid, mis kokkuvõttes tagaksid Eestis efektiivse innovatsioonisüsteemi toimimise, sh

- *tõhus innovatsioonisüsteem peab omavahel otstarbekalt siduma nii era- kui ka avaliku sektori, nii tootmis- kui ka teadus- ja haridussfääri;*
- *konkreetsed majanduspoliitilised meetmed peaksid toetama valdkondi, kus võimendusefekt on suurem ja millel oleksid positiivsed kaasmõjud tervele majandusele;*
- *arengutingimusi loovad ja toetavad poliitikad on vaja koondada pakettidesse, mis avaldavad tugevat käivitavat toimet;*
- *globaalse suunitluse suurendamine kõigil ühiskonna tasanditel;*
- *tähelepanu tuleb pöörata töökultuurile ja -eetikale ning majandussubjektide koostöövõimele, mis võimaldab tootlikkust märkimisväärselt tõsta. (Arengufond, 2008)*

Konkurentsivõime suurendamise all peavad autorid silmas seda, et meetmete rakendamisel tekitataks Eesti ettevõtetele suhteline või absoluutne eelis. Arvestada tuleb ka kahte olulist aspekti: kohalike ressursside väärimine ja uute võimekuste loomine.

Üks oluline majanduspoliitika valdkond, millega Eestis väga põhjalikult tegeldud ei ole, on harupoliitika (nimetatakse ka struktuuripoliitikaks). Harupoliitika üks olulisimaid eesmärke ja strateegilisi valikuid on turuprotsesside toetamine. Positiivne majanduse struktuurimuutus kiirendab majanduskasvu, samas tuleb arvestada, et vähem tootlikud sektorid võivad sellises olukorras kiiremini kokku tõmbuda, sest ressursse jaotatakse ümber. Sel protsessil on struktuurimuutuste tõttu ka negatiivseid tagajärgi, mis võivad väljenduda suuremates kohanemiskuludes. Sellest tingituna on harupoliitika üks peamisi ülesandeid kohanemiskulude minimeerimine. Sellise protsessi näiteks on üleminek vähese süsinikuheitega majandusele Euroopa Liidu roheleppe raames.

Harupoliitika peamised ülesanded on üldistatult järgmised:

- rahvusvaheliselt veel mitte konkurentsivõimeliste, kuid tulevikus eeldatavalt edukate majandusharude toetamine;
- riskantsete, kuid innovaatilisi tehnoloogiad arendavate majandusharude toetamine;
- kodumaise tooraine väärimise toetamine;
- uute energiaallikate arendamise toetamine;
- keskkonda ja energiat säästvate tehnoloogiliste lahenduste loomise toetamine.

Kindlasti moodustavad Euroopa Liidu vahendid majanduspoliitika rakendamise olulise ressursi. Autorid soovivad valitsusel analüüsida varasemate perioodide meetmete rakendamise kogemust ja hoiduda seniste vigade kordamisest, näiteks mõningate

tegevuste ülereguleerimine, vahendite liigne killustamine ja nende kasutamata jätmine.

Konvergensti ja heaolu kasvu tagamise vaatenurgast on kesksel kohal riigi majanduse konkurentsivõime. Konkurentsivõimelises majanduskeskkonnas on kohalikel ettevõtjatel võimalik olla edukas nii sise- kui ka välisurgudel. Nad saavad teenida tulu, panustada ümbritsevasse keskkonda ja väärtustada inimest. Konkurentsivõimeline majanduskeskkond toob Eestisse välisinvesteeringuid, uusi teadmisi ja oskusi. Ettevõtjatel on lihtsam leida partnereid ja Eestisse suhtutakse globaalsel turul tõsiselt.

Konkurentsivõime hoidmiseks ja kasvatamiseks peab riik jälgima, kuidas muutub lähiriikide ärikeskkond ja globaalne turg ning millised on tulevased trendid ja võimalikud ärisuunad. Kohalikul tasandil peab riik tagama ettevõtlust soodustavad meetmed, infrastruktuuri (välisühendused, transporditaristu, elektri- ja andmesidevõrk jms) ja regulatiivse raamistiku. Konkurentsivõimelise majanduse toimimiseks ja arenguks on vaja muu hulgas tagada järgmine:

- stabiilne, tööstuse sisendhindasid konkurentsivõimelisena hoidev maksusüsteem (keskkonnatasud, energiatasud, riiklikud toetused jms);
- võimalikult väikesed regulatiivsed tegevuskulud;
- kapitali kättesaadavus kõikides regioonides;
- kohalike ressursside jätkusuutlik väärimine ja kättesaadavus;
- ekspordi edendav rahvusvaheline koostöö;
- vajaliku infrastruktuuri olemasolu.

Meetmete kavandamisel ja analüüsimisel jälgivad autorid n-ö horisontaalseid mõjusid, mis nende nägemuses on konkurentsivõime suurendamisel ja majanduskasvu soodustamisel olulised. Kitsamad horisontaalsed eesmärgid on soodne ettevõtluskeskkond, kestlik areng ja suurem tootlikkus.

- Soodne ettevõtluskeskkond on autorite hinnangul ennekõike valitsuse loodud või valitsuse reguleeritav institutsionaalne raamistik, mis mõjutab nii kodu- kui ka välismaised investeeringuid. See raamistik võib hõlmata näiteks seadusi ja muid õigusakte, maksukeskkonda ning stabiilsuse kaudu ettevõtetele kindlustunde tagamist. Ettevõtlusorganisatsioonid rõhutavad vajadust parandada Eesti õigusalome kvaliteeti ja vähendada halduskoormust. Samuti on oluline riigi loodud taristu: maa-, õhu- ja veetranspordi kvaliteet, kiired ja turvalised ühendusteelid nii riigi sees (regionaalselt) kui riigi ja muu maailma vahel, stabiilsed elektrienergia hinnad ning elektrienergia järjepidev ja piisav kättesaadavus. Ettevõtluskeskkonna all ei pea autorid silmas välisurgudel toimuvat, sest seda Eesti valitsus otseselt mõjutada ei saa.

- Tootlikkuse suurendamisest rääkides peetakse silmas mitmesuguste tootmis-tegurite tootlikkust, kuid valitsuse poliitikameetmete kontekstis on esimesel kohal kindlasti tööjõu tootlikkus. Tööjõu tootlikkuse parandamiseks tuleb kasvatada suurema lisandväärtusega toodangu ja teenuste osakaalu, mis võimaldaks kaupade ja teenuste eest küsida kõrgemat hinda. Tööjõu tõhusamat kasutamist aitaks tagada tootmise digitaliseerimine ja automatiseerimine. Nende eesmärkide saavutamiseks tuleb tööturul suurendada kõrgelt kvalifitseeritud spetsialistide osakaalu, mis omakorda tähendab investeeeringuid nii üldharidusse kui ka eriala ja oskusi andvasse kutse- ja kõrgharidusse.
- Kestliku arengu all peetakse silmas keskkonnakaitseliste, majanduslike ja sotsiaalsete (näiteks sotsiaalne kaasamine ja ebavõrduse vähendamine nii inimeste kui ka regionide tasandil) eesmärkide tasakaalustatud saavutamist. Need elemendid on omavahel seotud ning kõik on üksikisikute ja ühiskonna heaolu seisukohast olulised. Kestlikku arengut määratletakse arenguna, mis rahuldab praegused vajadused, ohustamata tulevaste põlvkondade heaolu. See nõuab kooskõlastatud jõupingutusi, et kujundada inimeste ja looduse jaoks kaasav, jätkusuutlik ja vastupidav tulevik.

Ettepanekud on jaotatud seitsmesse valdkonda. Iga ettepaneku puhul vaadatakse selle mõju ja ulatust ning kirjeldatakse lühidalt selle sisu, rakendatavust, teostamisega kaasnevat riski ja ajahorisont. Samuti teeme ristanalüüsi, mille käigus vaatame iga ettepaneku mõju teatavatele horisontaalsetele teemadele. Valdkonnad on järgmised (sulgudes on esitatud põhivastutaja): tööjõud (R. Eamets); innovatsioon ning teadus- ja arendustegevus (U. Varblane); majanduse digitaliseerimine (R. Eamets); harupoliitika/ettevõtluspoliitika ja regionaalpoliitika (D. Eerma, R. Eamets); taristu (R. Eamets); energeetika ja ressursside väärimine (A. Anger-Kraavi, U. Varblane); ekspordivõimekus ja välisinvesteeringud (U. Varblane).

Üldises plaanis on ettepanekud jagatud kolme kategooriasse:

1. suured paradigmat või süsteemi muutvad ideed, mille rakendamiseks on vaja teatud ühiskondlikku kokkulepet või erakondadevahelist konsensust;
2. suured valdkondlikud ideed, mis mõjutavad kõiki selles valdkonnas tegutsevat ettevõtjaid;
3. kitsaskoha kõrvaldamiseks tehtud konkreetsed ettepanekud, mis puudutavad teatud ettevõtete gruppe või konkreetseid sihtrühmi.

Igas valdkonnas esitasime kuni kümme ettepanekut, mis on lahti kirjutatud eraldi tabelis (tabel 5).

Lisaks on sisse toodud ajaline mõõde: ettepanekud on nende teostamiseks kuluva aja, kuid ka oma mõju ja ulatuse poolest jaotatud lühiajaliselt rakendatavateks ning keskmises ja pikemas ajaraamistikus rakendatavateks ettepanekuteks.

3. Paradigmat muutvad ideed

3.1 Lahendamist vajav probleem: põhikoolijärgne kutseharidus ei ole konkurentsivõimeline

Ca 26% põhikooli lõpetajaid otsustab haridusteed jätkata kutseõppeasutuses. Põhikoolijärgse kutsehariduse probleem seisneb aga sellest, et tegemist on hariduslikus mõttes tupikteega – kutsekooli lõpetajatest jätkab kolmandal haridustasemel oma haridusteed ainult 8%. Lisaks on selle haridustaseme läbinute hulgas töötuse määr pärast kooli lõpetamist üks kõrgeimaid. Laiemat pilti vaadates on näha, et kutsehariduse süsteemis õppijatest 50% on põhiharidusega, 38% on keskharidusega ning 12% kõrgharidusega. Viimase kategooria moodustavad eeldatavasti valdavalt hobihariduse omandajad. Seevastu põhi- ja keskharidusega lõpetajate proportsioonid peaksid olema pigem vastupidised, sest tuleviku majandus vajab järjest rohkem kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste, keda tänapäeval valmistavad ette eelkõige III haridustaseme õppeasutused. Probleem on selles, et noored on sunnitud tegema erialaseid valikuid liiga vara, nende arvamus muutub õpingute käigus ning praegune süsteem ei paku gümnaasiumiga võrdväärset keskharidust.

Autorite ettepanek on kehtestada kohustuslik keskharidus kõigile, selle tulemusena oleks erialaseid haridusvalikuid võimalik teha alles pärast gümnaasiumi läbimist.

Järgnevalt on esitatud väljavõtte visioonikonverentsi „Tark ja tegus Eesti 2035“ konkurentsivõime töörühma visioonist:

Milleks kohustuslikku keskharidust on vaja?

- *Kõigil keskharidusega inimestel on senisest enam praktilisi kutseoskusi ja tehnoloogiapädevust.*
- *Euroopas prognoositakse järgmistel kümnenditel keskmise ja kõrgema kvalifikatsiooniga töötajate vajaduse kasvu, mis nõuab paremaid üldoskusi/võtmepädevusi ja ülekantavaid oskusi edukamaks kohanemiseks kaasaegses ühiskonnas.*
- *Väheneb keskharidusega inimeste jaotumine erinevatesse haridus- ja karjääriteedesse ning suureneb vajadus toetada nende karjäärivalikuid.*

Peab looma võimalused, et kui laps läheb seitsmeaastaselt kooli, on ta keskmiselt 12 koolis veedetud aasta järel kas võimeline jätkama oma haridust kõrgematel tasemetel või omandanud kutse ja/või oskused, millega siseneda esmakordselt tööturule. Sellise

lähenemisega tõstetakse lõppkokkuvõttes keskharidusega ja erialaste oskustega inimeste osakaalu töäjõus, mis on vajalik eeltingimus nõ targemate töökohtade loomiseks. Kohustuslik keskharidus võiks eelduste kohaselt vähendada ka soolist ebavõrdsust hariduse kõrgematel astmetel. Keskhariduse kestvus ei peaks olema ajaliselt väga jäigalt fikseeritud. Individuaalsed õpiteed ja paindlik haridussüsteem peaksid võimaldama ka erisusi: väga andekatel noortel peaks olema võimalik omandada keskharidus lühema perioodiga ja õpiraskustega lastel võib keskhariduse omandamiseks kuluda 12+n aastat. Praegune süsteem võimaldab paindlikkust vaid vähestele eranditele. Loodav süsteem peab toetama seda, et suurem osa noortest (u 90%) on võimelised keskharidust omandama. See eeldab praeguste põhihariduse ja keskhariduse õppekavade põhjalikke reforme ja uue keskhariduse standardi kehtestamist, vajadusel ka mõiste ümberdefineerimist. Samas ei tohi unustada, et osal noortel käib keskhariduse omandamine ka tulevikus üle jõu. Nende jaoks peab looma võimaluse õppida lihtsamaid ameteid, millega ei kaasne kohustust omandada keskharidust. Lihtsama ameti õppimiseks loodud võimalused ei ole võrdsed praeguse põhikoolijärgse kutseharidusega, vaid välja tuleb arendada (aastased või pooleaastased) kursused lihtsamate ametite (müügitöö, klienditeenindaja jne) omandamiseks. Selliseid koolitusi võivad pakkuda ettevõtted kas iseseisvalt või koostöös kutseharidusasutusega ning nende kursuste sihtgrupp ei ole piiratud vaid noortega, kes keskharidust omandada ei suuda. Lühikursuseid võib inimene läbida mis tahes eluetapis. („Tark ja tegus Eesti 2035“)

3.2 Lahendamist vajav probleem: regionaalne ebavõrdus Eestis kasvab

Harju maakonna (koos Tallinnaga) SKP moodustab 120% Euroopa Liidu keskmisest tasemest, ülejäänud Eesti regioonide SKP ühe elaniku kohta on suhtarvudes ca 2 korda madalam.

Autorite ettepanek on jagada Eesti kaheks Euroopa Liidu NUTS 2³ taseme regiooniks: *pealinna regioon* (Harjumaa koos Tallinnaga) ja *ülejäänud Eesti*. Eesti võiks pöörduda selle ettepanekuga Euroopa Komisjoni poole ja olla juba perioodil 2028–2034 kaheks piirkonnaks jaotatud.

See oleks väga selge regionaalpoliitilise suunitlusega samm, mis võimaldaks Euroopa Liidu toetusskeemide abil vähendada Eestis regionaalseid erinevusi. See motiveeriks hoopis rohkem investeerima väljapoole Harjumaad, sest Euroopa ühtekuuluvus-

---

³ NUTS liigitus (*nomenclature des unités territoriales statistiques*) on Euroopa Liidu majandusterritooriumide jaotamiseks kasutatav hierarhiline süsteem. Veebis: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background>.

fondide toetuste eraldamisel sõltub omapoolne rahastus sellest, milline on rahastatava regiooni tulutase ehk SKP ühe elaniku kohta. Euroopa Liidu ühtekuuluvuspoliitikas jaotatakse regioonid kolme rühma: enam arenenud regioonid (SKP ühe elaniku kohta üle 100% EL-i keskmisest) ülemineku- ehk siirderegioonid (SKP 75–100% EL-i keskmisest)⁴, ja vähem arenenud regioonid (SKP alla 75% EL-i keskmisest).

Regiooni tulutasemest oleneb ka maksimaalne Euroopa Liidu toetuse määr: enam arenenud regioonidel 40%, siirderegioonidel 60% ja vähem arenenud regioonidel 85% (Tabel 1).

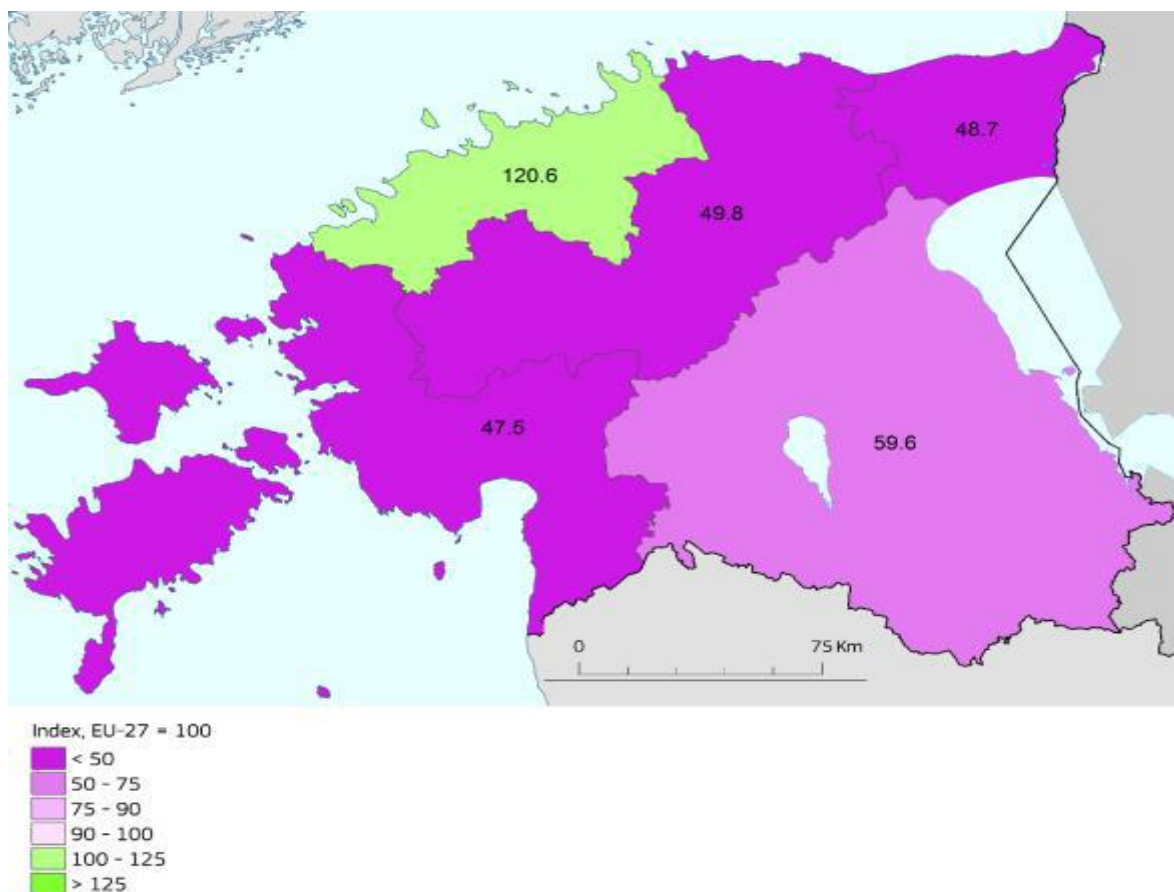
Tabel 1. Maksimaalse Euroopa Liidu poolse kaasfinantseerimise määra muutus aastatel 2000–2027 sõltuvalt regiooni arengutasemest (protsentides)

Regioon	2000–2006	2007–2013	2014–2020	2021–2027
vähem arenenud regioonid (SKP alla 75% EL-i keskmisest)	75	75–85	80–85	85
ülemineku- ehk siirderegioonid (SKP 75–100% EL-i keskmisest)			60	60
enam arenenud regioonid (SKP üle 100% EL-i keskmisest)	50	50	50	50

Allikas: Zdražil, Kraftová (2023).

Kuni käesoleva rahastusperioodini kuulus Eesti vähem arenenud regioonide hulka. Eurostati kiirhinnangu järgi oli 2022. aastal Eesti SKP ostuvõime pariteedi alusel 87% Euroopa Liidu keskmisest. Kuid järgmise rahastusperioodi alguseks 2028. aastal on Eesti tulutase tõenäoliselt juba üle 90% Euroopa Liidu keskmisest. Samal ajal Harjumaalt väljapoole jääv ala (joonis 1) on väga madala tulutasemega ja kuuluks ka edaspidigi vähem arenenud piirkondade hulka. Seega saaks väljapoole Harjumaad suunatud ühtekuuluvusfondi raha kasutada väiksema omapoolse rahastusega.

⁴ Kuni 2014–2020 perioodi lõpuni oli arenenud ja siirde regioonide SKP piirmäär 90 protsenti EL-i keskmisest.

Joonis 1. Eesti regioonid NUTS 3 tasemel ja nende tulutase ehk SKP ühe elaniku kohta 2020. aasta seisuga (kasutatud Eurostati andmeid NUTS regioonide kohta)

Tabelis 2 on näha, et kuigi Eesti keskmine tulutase on päris kiiresti lähenenud Euroopa Liidu keskmisele, pole lõhe Põhja-Eesti ja muu Eesti vahel vähenenud, vaid on pigem suurenenud. Samuti on näha, et Eesti puhul on pealinna regiooni ja ülejäänud riigi vaheline erinevus tulutasemes suurem kui Leedus.

Tabel 2. Eesti NUTS3 taseme viis regiooni ja nende tulutaseme dünaamika aastatel 2016–2020

Eesti regioonid	2016	2017	2018	2019	2020
EE Eesti tervikuna	77	79	81	84	86
EE00 Põhja-Eesti (NUTS 3) regioon	114	116	117	118	121
Muu Eesti	48	50	52	53	53

Allikas: Zdražil, Kraftová (2023).

Praeguseks on veel ainult Eesti ja Läti Kesk- ja Ida-Euroopa uutest liikmesriikidest need, kellel ei ole NUTS 2 tasemel regionaalset liigendatust (joonis 2).

Kuid Läti SKP on väiksem ja tõenäoliselt kuulub ta tervikuna ka veel 2027. aastal vähem arenenud regioonide hulka, mille omapoolne rahastusmäär ei muutu. Kõigil teistel riikidel on pealinna ümber paiknev ala omaette regioon ja Sloveenias on riik jaotatud kaheks suureks regiooniks. Järgnevas juhtumiboksis on kirjeldatud, kuidas Leedu tegi 2016. aastal otsuse kaheks NUTS 2 taseme regiooniks jaotamise kohta (juhtumiboks 1).

Selline regionaalne liigendatus on kooskõlas Euroopa Liidu ühtekuuluvuspoliitika (*cohesion*) põhiseisukohtade ja mõttega. Eesmärk on aidata kaasa Euroopa mahaäänud regioonide konvergenstprotsessile ehk nende tulutaseme ühtlustamisele. Ühtekuuluvusfondide puhul on selgelt märgitud, et tegemist on ajutise lisarahastusega. Seda raha ei tohi kasutada riigi enda põhitegevuse rahastamiseks. Riigi regionaalse liigendamise muutmisele on seatud aga teatud formaalsed nõuded, näiteks peab regioonis elama vähemalt 800 000 inimest. Ent jäetud on ka mõningane tõlgendamisruum, mis võimaldab hea põhjenduse korral teha erandeid.

Juhtumiboks 1. **Leedu jagamine NUTS 2 tasemel kaheks**

Leedu Seim esitas 2016. aastal Euroopa Liidule palve jagada Leedu NUTS 2 tasemel kaheks regiooniks: *Sostinės regionas* ehk **pealinna piirkond** (pindala 9731 km² ja elanike arv 0,8 miljonit) ning *Vidurio ir vakarų Lietuvos regionas* ehk **Kesk- ja Lääne-Leedu piirkond** (pindala 55 569 km² ja elanike arv 2 miljonit).

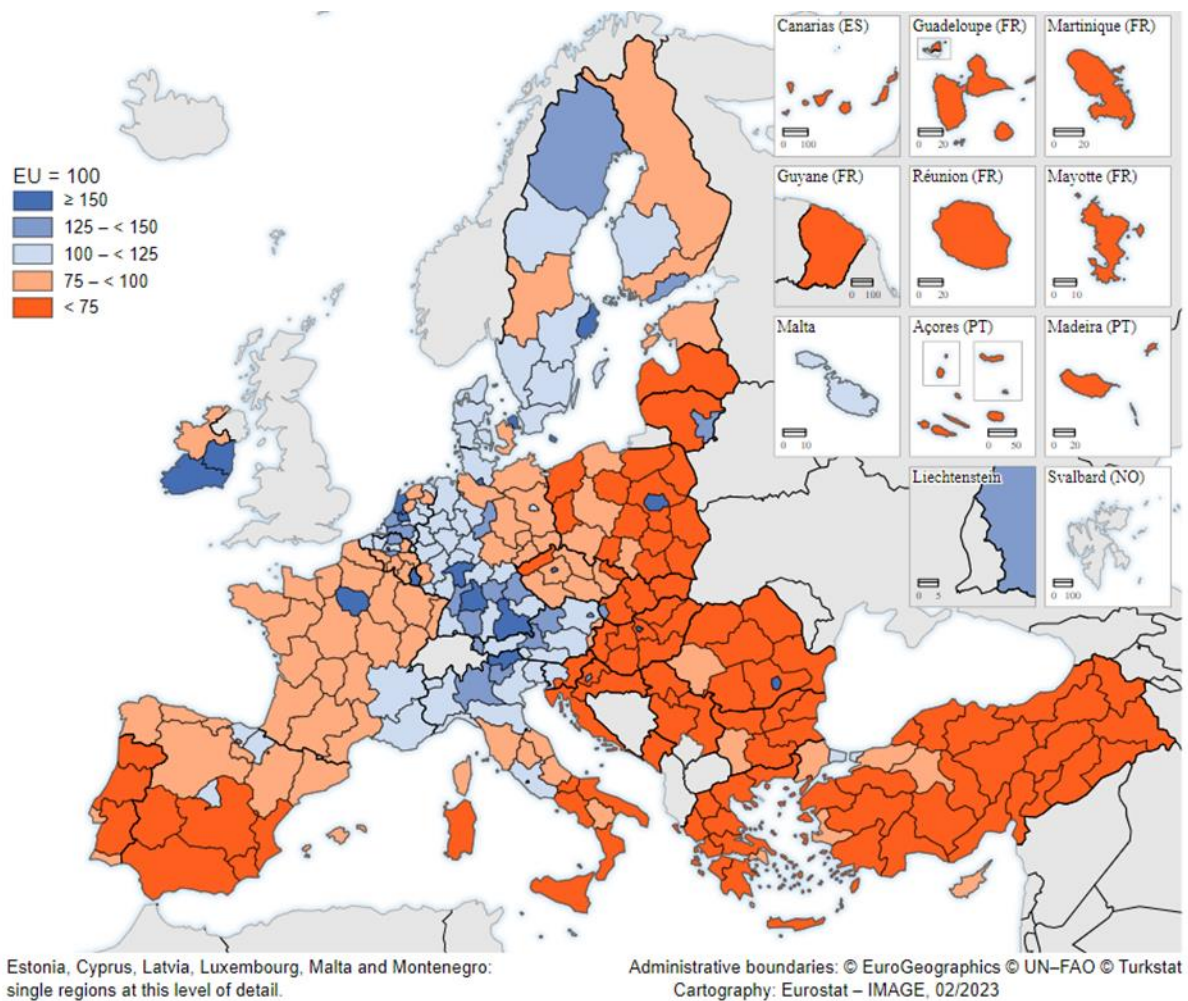
Euroopa Parlament kiitis selle soovi 21.11.2016 heaks. Järgmisel, 2017. aastal oli pealinna piirkonna SKP ühe elaniku kohta 21 300 eurot ja kogu SKP maht 17 miljardit. Kesk- ja Lääne-Leedu SKP ühe elaniku kohta oli 12 400 eurot ja kogu SKP 25 miljardit eurot. Uute regioonide SKP tasemed Euroopa Liidu keskmise suhtes olid 2016. aastal järgmised: pealinna regioonil 110% ning Kesk- ja Lääne-Leedul 63%. Järgmises tabelis on esitatud andmed kuni 2020. aastani. Selline jaotus võimaldab edaspidi taotleda regionaalseid toetusi väiksema omafinantseeringuga, soodustab investeeringute tegemist väljapoole pealinna piirkonda ja toetab riigi regionaalarengut.

Tabel 3. Leedu regioonide SKP Euroopa Liidu keskmise suhtes (%)

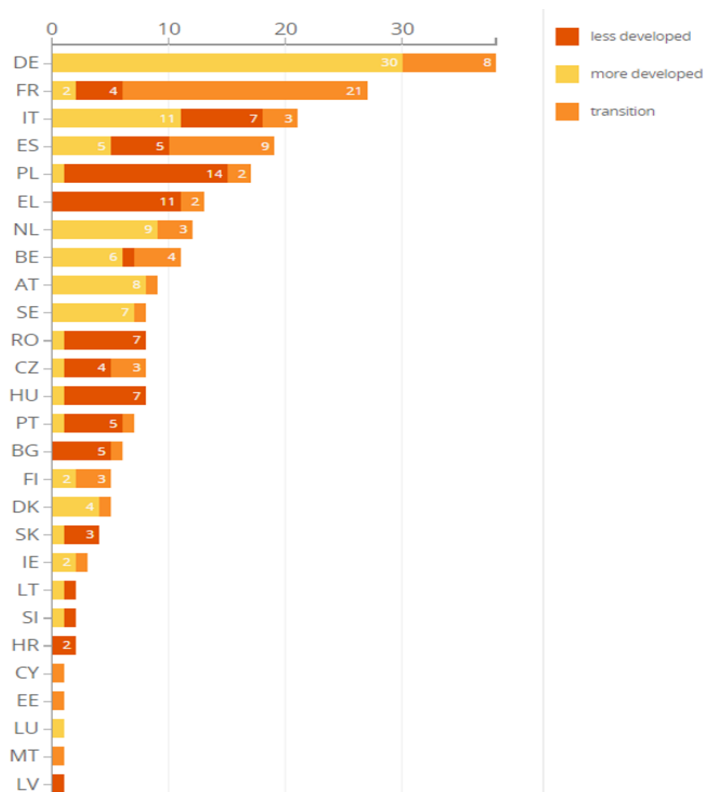
Leedu regioonid	2016	2017	2018	2019	2020
LT00 Leedu tervikuna	76	79	81	84	87
LT01 Sostines	110	113	118	122	126
LT02 Vidurio ir vakaru	63	66	67	68	71

Allikas: Zdražil, Kraftová (2023).

Joonis 2. Euroopa Liidu regionaalne jaotus NUTS 2 tasandil ja regioonide tulutase ostuvõime pariteedi alusel Euroopa Liidu keskmise suhtes (Eurostat, 2023)

Joonisel 3 on näha, kuidas Euroopa Liidu liikmesriikide regioonid jaotuvad sõltuvalt nende abikõlblikkuse tasemest perioodil 2021–2027. Näiteks Poola 17 regioonist 14 on vähem arenenud regioonid ja üksnes pealinna piirkond on enam arenenud. Sama on täheldatav kõigis teisteski riikides, kaasa arvatud Saksamaal ja Soomes. Eesti puhul ühe regiooni poliitika jätkamine on justkui signaali andmine, et Eestis ei olegi vähem arenenud regioone ning üks ja sama poliitika sobib kogu Eestile, kuigi tegelikult regionaalne areng pole tasakaalus. Ühtekuuluvuspoliitika peaks aga olema suunatud regionaalse ebavõrdsuse vähendamisele.

Joonis 3. Euroopa Liidu liikmesriikide regioonide jaotus vastavalt nende abikõlblikkuse tase-
mele perioodil 2021–2027 (märgitud on vastava tulutasemega regioonide arv)

Eesti kaheks regiooniks jagamise ettepanek ei ole uus. 2018. aastal tegi selle Riigikogule rahvaalgatuse korras Kaul Nurme. Tema põhjendus oli järgmine: „Selline muudatus võimaldaks Rahandusministeeriumi hinnangul saada Euroopa Liidu struktuurifondide kaudu Eestisse kuni 700 miljonit eurot rohkem toetusvahendeid ühe finantsperioodi jooksul, mis võimaldaks sisemajanduse kogutoodangu arvestuses Eesti vähemarenenud piirkondi EL-i keskmisele kiiremini järele aidata. Ühtlasi on see sama suurusjärg, mille Eesti kaotaks praeguse finantsperioodiga võrreldes, kui jät-kame ühe piirkonnana.“⁵

Kuid Riigikogu lükkas selle ettepaneku tagasi, viidates Rahandusministeeriumi seisukohale: „[K]a ühe piirkonnana on Eesti siseselt võimalik EL vahendite kasutamist täpsemalt juhtida, näiteks diferentseerides kaasfinantseeringu määra toetuskeemiti ja regiooniti, suunates suurema toetusmahu väljapoole Tallinna.“ Samuti toodi tagasilükkamise põhjendusena välja: „Ühe piirkonnana on Eestis paremini tagatud suurte üleriigiliste tegevuste ning struktuursete reformide ja investeeringute tegemine, hõlmates ka olulise üleriigilise mõjuga projekte Eesti suurimas tõmbekeskuses (nt

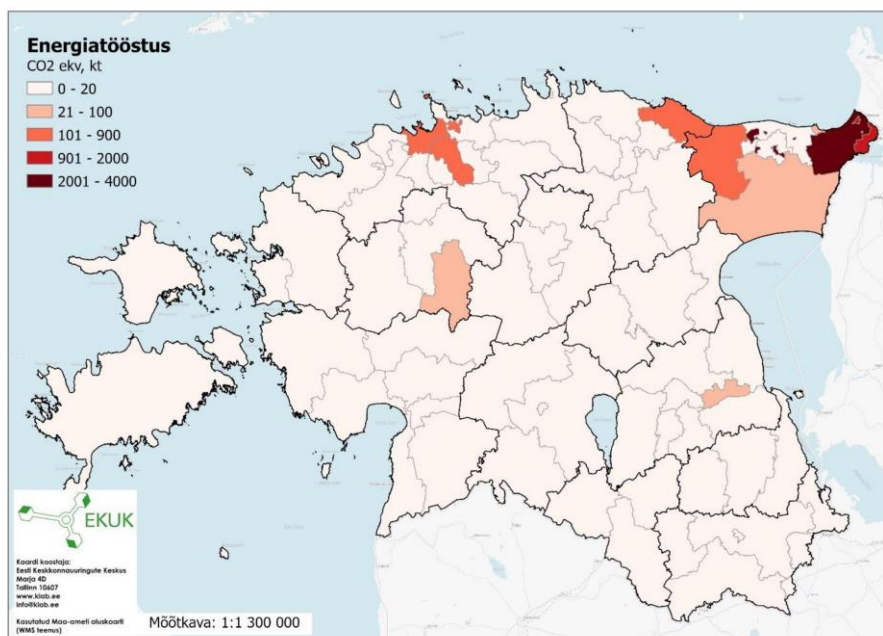
⁵ Rahvaalgatus.ee. Jagame Eesti Euroopa Liidu toetuste taotlemisel ja rakendamisel kaheks piirkonnaks. Võrgus: <https://rahvaalgatus.ee/initiatives/50-jagame-eesti-euroopa-liidu-toetuste-taotlemisel-ja-rakendamisel-kaheks-piirkonnaks>.

tervishoiutaristu, töövõimereform, haridusvõrk, ülikoolid, teadus- ja arendustegevus).“ Kolmanda põhjendusena toodi välja: „Eesti kaheks piirkonnaks jagamisel [tekib] EL vahendite absorbeerimise võimekuse küsimus. Peame oluliseks Eestile eraldatud EL vahendite tõhusat ja võimalikult suures mahus ära kasutamist.“⁶

Hiljuti ilmus põhjalik teadusartikkel (Zdražil, Kraftová, 2023), mis käsitles laiemalt eri riikide tegevust oma regionaalse jaotuse ümberkorraldamisel, et saada paremini osa ühtekuuluvusfondi rahastusest. Selgus, et peale Leedu on pealinna ümbritseva piirkonna omaette NUTS 2 taseme regiooniks 2018. aasta jaanuaris muutnud ka Ungari ja Poola, tuginedes Euroopa Komisjoni 21. novembri 2016. aasta määrusele (EL) 2016/2066. Horvaatia järgnes neile 1. jaanuaril 2021. aastal ja ka Bulgaaria kaalub samasuguse sammu astumist. Tuginedes arvutustele, mis võtsid arvesse ühtekuuluvusfondide kasutamise valemideid, leidsid Zdražil ja Karftová (2023), et selle sammu astumisega on Leedu perioodiks 2021–2027 saanud 444 miljonit eurot ehk 10,68% rohkem tõukefondide raha (Zdražil, Karftová, 2023).

Üks ettepanek regionaalpoliitika seisukohast oleks ka eri piirkondadele erinevate maksumäärade kehtestamine. Mõne stsenaariumi järgi langeb rõhk tõenäoliselt süsiniku maksustamisele. Kuna Ida-Virumaale langeb seetõttu ilmselt väga suur maksukoormus (joonis 4), siis oleks mõistlik kaaluda Ida-Virumaal ettevõtete ja töötajate vabastamist tööjõu- ja kapitalimaksudest.

Joonis 4. Energijatööstuse 2019. aasta kasvuhooonegaaside heide regiooniti (EKUK, 2021)

⁶ *Ibid.*

3.3 Lahendamist vajav probleem: tööstuse liiga väike osakaal majanduses

Põlevkivil põhineva elektritootmise vähenemine toob kaasa elektri varustuskindluse vähenemise, planeeritud tuulejaamade toodetav elekter läheb peamiselt eksporditurule, mitte kohaliku tootmise arendamisse.

Autorite ettepanek on kavandada koos taastuvenergia tootmise hüppelise kasvuga energiamahuka tööstuse eelisarendamist ja Eestisse meelitamist.

See idee toetub Eleringi koostatud dokumendile „Eesti elektriülekandevõrgu arengukava 2024–2033“⁷, tuues sealt mõne olulise aspekti eraldi välja.

Euroopa Liidu rohe-eesmärkide täitmiseks on Eestil vaja muuta oma elektritootmist ning minna üle taastuvenergia tootmisele. Aastaks 2030 on Eesti seadnud eesmärgiks toota taastuvatest allikatest elektrit 100% aastase elektritarbimise mahust. Taastuvenergia eesmärke saab saavutada nii maismaa- kui ka meretuulega ning väiksemas osas ka päikeseenergia ja biomassiga. Eesti meretuulealade potentsiaal on umbes kümme korda suurem, kui Eestil on enda tarbeks vaja. Juba on kokku lepitud mitmed projektid, näiteks 2028. aastaks peaks valmima Liivi lahes Kihnust lääne pool paikneva arenduse esimene etapp, mille planeeritav võimsus on 1200 MW ning aastane kogutoodang ca 5 TWh. Teine Liivi lahe meretuulepark, Kihnust lõunas, on planeeritud võimsusega 1000 MW ja aastase kogutoodanguga 4 TWh. Kavas on rajada meretuulepark ka Saaremaa lääneosast, võimsus 1400 MW. Kõigi nende projektidega luuakse võimalus, et Eestis toodetakse elektrienergiat rohkem, kui tarbitakse (praeguse teadmise järgi).

Kuid meie arvates on tarbimise prognoos, mis on kirjas Eleringi võrguarenduse plaanis (tabel 3), liiga konservatiivne ja väheambitsioonikas. Selle kohaselt suureneb Eesti aastane elektrienergia tarbimine aastaks 2030 praeguselt 8,5 TWh-lt ainult 9,9 TWh-ni. Kuid ainuüksi Rail Balticu käivitamine ja Eesti-siseste rongiliinide (Tallinn–Tartu, Tallinn–Narva) elektrifitseerimine võtaks juurdekasvust suure osa, rääkimata elektriautode kasutamise kasvu plaanidest. Ühtlasi on EAS-i esindajad väitnud, et neil oleks võimalik Eestisse tuua ka selliseid projekte, mille energiavajadus oleks kuni 5 TWh.

---

⁷ Võrgus: <https://elering.ee/node/2069>.

Tabel 3. Elektrienergia tarbimise prognoos aastateks 2023–2038

Tarbimine		
Aasta	Aastane tarbimine, TWh	Tipukoormus, MW
2023	8,6	1514
2024	9,0	1591
2025	9,2	1668
2026	9,3	1705
2027	9,5	1742
2028	9,7	1779
2029	9,9	1800
2030	9,9	1829
2031	10,3	1870
2032	10,5	1910
2033	10,8	1950
2034	11,1	1984
2035	11,3	2018
2036	11,7	2075
2037	11,9	2131
2038	12,3	2187

Allikas: „Eesti elektriülekandevõrgu arengukava 2024–2033“ (Elering, 2023)

Niisugusel juhul oleks kogu Eesti roheenergia arendamise kava lihtsalt elektrienergia ekspordi plaan. Kuid sellisel juhul jäävad püsima probleemid, mil moel garanteerida hinda arendajatele siis, kui tuult on palju ja energia on odav. Kui põhirõhk suunataks arendajate ja energiamahukate tootjate omavahelisele koostööle, saaks neid probleeme leevendada ja vältida olukorda, kus riik peaks garanteerima tuuleparkide arendajatele fikseeritud hinna. Seda aitaks katta tööstusega otselepingute sõlmimine.

Autorid teevad ettepaneku **see plaan kriitiliselt üle vaadata ja ambitsioonikamaks muuta, koostades reaalse kava, kuidas koostöös tuuleparkide arendajatega suurendada Eestis energiamahukat tööstust.**

Rahvusvahelise konkurentsivõime seisukohalt on oluline, et Eesti pakuks võimalust arendada siin energiamahukat tootmist, mis oluliselt kasvataks kohalikku nõudlust. Sellega saaksime leevendada ka probleemi, kes maksab kinni tuuleparkidega seotud võrguarenduse kulud ja tulevikus vajaminevate juhitavate võimsuste arendamise. Pikaajalised kokkulepped tööstusettevõtetest tootjatega võimaldaksid vähendada elektrienergia ümberpaigutamise vajadust, saaks rajada otseliine tootjateni jms. Samuti oleks meretuuleparkide rajajatega peetavatel läbirääkimistel juba riigi poolt seatud eeltingimuseks, et neil on olemas võimalikud tööstustarbijad, kes oleksid valmis Eestis tegevust alustama, sõlmides nendega energiaostulepingud.

Võimalike energiamahukate tööstustarbijatena on välja pakutud mitmeid keemia- tööstuse ettevõtteid, näiteks ammoniaagi tootmise alal. See on eriti atraktiivne sellest seisukohast, et näiteks Norras tegeldakse praegu Mo i Ranas Euroopa Innovatsioonifondi rahastuse toel mitme huvitava projektiga.⁸ Üks nende pikem eesmärk on rohe- ammoniaagi kasutamine laevakütusena.⁹ Analüütikud usuvad, et see kütus mängib kesksel rollil kaubalaevade kasvuhoonegaaside saaste vähendamisel. See moodustab ligikaudu 3% maailma süsinikdioksiidi koguheitest, kuna aastas kulutatakse hinnanguliselt 300 miljonit tonni saastavat diislikütust.

On palju teisigi võimalusi energiamahukat tootmist Eestis arendada. Väga energiamahukas on näiteks väetisetööstus, kus on mõeldav kasutada ka vesinikuenergiat, mis on elektrienergia ületootmise hetkedel salvestatud. Euroopas tarbiti 2020. aastal ~4200 TWh maagaasi, 4900 TWh elektrienergiat ja 290 TWh vesinikku, millest omakorda 80% kasutati rafineerimises ja väetisetööstuses. Seda maagaasist või naftast toodetud vesinikku nimetatakse halliks vesinikuks („Eesti gaasiülekandevõrgu arengukava“, 2022). Kliimamuutuste leevendamise eesmärkide saavutamiseks on tulevikus vaja kasutada võimalikult palju rohelist vesinikku, s.t taastuvelektrist elektrolüüsi teel toodetud vesinikku.

Väetise tootmist aitaks edendada ka Eesti fosforiidivarude kasutuselevõtmine. Koos fosforiidi oleks omakorda võimalik kaevandada akude tootmiseks vajalikke muld- metalle. **Vesiniku ja fosforiidi tootmise üle võiks Eestis praegu tõsiselt mõtteid vahetada.** Muidu lõpeb vesiniku tootmise kava sellega, et meie vesinik eksporditakse Leetu, kus seda kasutatakse nafta rafineerimisel või väetisetööstuses.

Juba praegu on Eestis olemas ülimalt energiamahukas tööstusettevõtte Estonian Cell, mis üksinda tarbib 2–3% Eesti elektrienergiast. See ettevõtte oleks valmis ka teise

---

⁸ Võrgus: <https://kommunikasjon.ntb.no/pressemelding/17986034/record-amount-from-the-eu-innovation-fund-to-norwegian-industry?publisherId=17848299&lang=no>.

⁹ Võrgus: <https://ibtekr.org/en/cases/norway-paves-way-for-green-ammonia-to-be-used-as-a-commercial-ship-fuel/>.

tootmisliini avama, kui oleks võimalik kätte saada odavat energiat. Kindlasti on Eestis teisigi energiamahukaid tootmisi, samuti on neid, mis on kalli energia tõttu siit olulise osa oma tootmisest ära viinud (Kunda Nordic Cement). Uute tarbijate vajadustest üle jääv energia eksporditaks Eestist välja elektri või vesinikuna. Ülejäävast energiast vesiniku tootmiseks on vaja vesinikutööstust arendada, luua vesiniku ladustamiseks ja transportimiseks vajalik taristu ning rajada vesinikuautode tankimiskohtade võrgustik.

Energiamahuka tööstuse arendamise puhul on oluline ka regionaalne mõõde. Tuuleenergia arendamiseks on vaja rajada juurde välisühendusi. Neid on mõistlik rajada suuremahulise taastuvenergia tootmise asupaikadest lähtudes. Mõistlik oleks järgida Eleringi kavas sisalduvat ideed, et Eesti ja Soome vaheline kolmas ühendus loodaks läbi Aulepa–Nõva. Selline lähenemine looks ringühenduse Saaremaa, Hiiumaa ja Mandri-Eestiga ning ühendaks omavahel Hiiumaa ja Saaremaa ümbruse tuulealad, EstLink 3 ja Eesti–Läti neljanda ühenduse. Sellise lahenduse pinnalt oleks võimalik kavandada energiamahukat tööstust Lääne-Eestis, kus praegu on see võrguühenduste nõrkuse tõttu võimatu. Nii oleks näiteks võimalik kombineerida tööstus Saaremaa süvasadamaga, mida pole 20 aasta jooksul peaaegu üldse kasutatud.

3.4 Lahendamist vajav probleem: ressurside killustumine

Ametkondlikud huvid on viinud riigivalitsemise silotornistumiseni.

Ettepanek: Riigivalitsuse kui tervikliku struktuuriüksuse loomine. Valmistada ette ministeeriumide konsolideerimine ühtseks valitsusasutuseks – Riigivalitsuseks – ja koostada selle lahenduse realiseerimiseks vajalikud põhiseaduse muudatused.

See idee pärineb Riigireformi SA kontseptsioonist ja püüab vastu astuda nn silotornistumisele:

„Üks võimalus [...] silotornistumisest vabanemiseks [oleks] ühendada ministeeriumid nende praeguses tähenduses üheks asutuseks. Sellist teed on läinud näiteks Rootsi, kus õiguslikus mõttes kuuluvad kõik ministeeriumid ühe organisatsiooni – Regeringskansliet (eesti keeles näiteks Riigivalitsus; vrdl Riigikogu, Riigikohus) – koosseisu. Sarnase lahenduse on sisse viinud ka Šotimaa.

Rootsis on Riigivalitsuse töötajatel töölepingud sellesama ühtse valitsusasutuse ehk Regeringskanslietiga, mitte konkreetse ministeeriumiga. Valdkonnapõhised ministeeriumid on küll jätkuvalt olemas, kuid organisatsiooni mõttes kujutavad nad endast pigem Riigivalitsuse kui terviku struktuuriüksust. Nad järgivad pikaajast strateegiat ning muutuvad vastavalt iga uue valitsuse valitsemisperioodiks seatavatele prioriteetidele ja fookuspunktidele. Sarnase lahenduse elluviimine Eestis, mis nõuab põhiseaduse muutumist, võimaldaks nii paindlikkust ja paremat koostööd ministeeriumite vahel, teemapõhist planeerimist kui ka näiteks tegevuspõhist eelarvestamist. Ühtlasi lihtsustab ministeeriumite ühendamine ühtseks Riigivalitsuseks valitsuse juhtimist ning prioriteetide ja eesmärkide koordineeritud seadmist.

Sellisel ühendatud valitsusasutusel võiksid olla valdkonna (prioriteetide) põhised ministrid, kes koos peaministriga moodustavad Vabariigi Valitsuse, kuid üks kantsler (või riigisekretär) ja üks ühtne tugiteenuste üksus. Selline valitsusasutuste käsitus tingiks iseenesest silotornistumise ja ametkondlikkuse vähenemise. Ühtlasi suurendaks see valitsuspoliitika ühtsust ning tugevdaks ministrite poliitilist mõju. Väheneks oluliselt erinevate huvide ja eesmärkidega tippjuhtide (kantslerid, asekanclerid ja peadirektorid) arv, mis on seni andnud olulise panuse silotornistumise süvenemisele. Ministrite [roll] muutuks ministeeriumite esindamisest valitsuses valitsuse esindamiseks ministeeriumis. Ametnikkonna tegevuses hakkaksid eelduslikult riigi huvid prevaleerima ametkondlike huvide suhtes. [...] peaministri alluvusse kuuluv Eesti Vabariigi Strateegiakeskus kuuluks sellise valitsusasutuse koosseisu.“

Riigireformi SA kontseptsioonis tunnistatakse, et sellise uuendusliku lahenduse ühekorraga elluviimine võib olla keeruline. Samas on toodud näide, et Šotimaa ühendas ministeeriumid üheks organisatsiooniks 2007. aastal ühe reformi raames. Selleks, et tagada põhivaldkondade, nagu sisejulgeoleku või välissuhtlemise järjepidevus ja stabiilsus, ning rahvuslike huvide ja riigi kaitse ühtse valitsusorganisatsiooni sees, oleks kohane Vabariigi Valitsuse seaduses sätestada n-ö alalised ministeeriumid, s.o välisministeerium, kaitseministeerium, rahandusministeerium ja siseministeerium. (Riigireformi SA kontseptsiooni II osa: täitevvõim, 2018)

3.5 Lahendamist vajav probleem: strateegiate ja arengukavade paljusus ning kohatine dubleerimine, ressursside killustumine

Ettepanek: Eesti Vabariigi Strateegiakeskuse loomine.

Asutada Riigikantselei strateegiabüroo, Riigikogu Arenguseire Keskuse ja Eesti Panga analüüsikompetentsi baasil ühtse valitsusasutuse (Riigivalitsuse) koosseisu

otse peaministrile alluv Strateegiakeskus, mille üks ülesandeid oleks vaadata üle seniste strateegiate pakett.

See mõte pärineb Riigireformi SA kontseptsioonist. Seal tehakse vastav ettepanek, mida põhjendatakse järgmiselt: „Eesti on edukas, kui riiki juhitakse strateegiliselt õigesti. Selle eesmärgi saavutamiseks tuleks Riigikantselei praeguse strateegiabüroo, Riigikogu Arenguseire Keskuse ning Eesti Panga asjakohaste struktuuriüksuste ja spetsialistide baasil ning vajadusel teisi oma ala eksperte kaasates luua peaministri otsealluvusse Eesti Vabariigi Strateegiakeskus.“ (Riigireformi SA kontseptsiooni II osa: täitevvõim, 2018)¹⁰

„Seega ei oleks tegemist täiendava asutuse, vaid olemasolevate asutuste ja üksuste pinnalt loodava organiga. See töötaks välja Eestile põhimõttelise tähtsusega (pikaajalisi) strateegiaid, vähendades ühtlasi praegu lugematul hulgal erinevate institutsioonide ja asutuste koostatavaid arengukavasid ja strateegiadokumente. Enesestmõistetavalt ei ole Strateegiakeskus parlamentaarsest riigikorraldusest väljaspool seisev üksus. Riigi strateegia saab eluõiguse alles pärast seda, kui Vabariigi Valitsus ja Riigikogu on selle kinnitanud.“

---

¹⁰ Võrgus:

https://static1.squarespace.com/static/5ad5c9e0cc8fed01d0598914/t/5bd6b949e5e5f0d501771137/1540798794096/II+osa_t%C3%A4itevv%C3%B5im.pdf.

4. Vald kondlikud ettepanekud

4.1 Ettepanekud lühemas plaanis Eesti majanduse mitmik kriisiga toimetulekuks

Lähitulevikku vaatavad ettepanekud on seotud Eesti majanduse mitmik kriisiga, millel on vähemalt kuus põhjust.

- 1) **Toorme kallinemine ja tarneahelate muutumine.** Vene-Ukraina sõda mõjutab väliskaubandust, nii et senine Venemaalt lähtunud import tuleb asendada mujalt pärit kallima toormega. Samuti ei ole veel täielikult taastunud koroonapandeemia ajal kannatada saanud tarneahelad.
- 2) **Energiakulude kasv.** Vene-Ukraina sõda mõjutab energiakandjate hinda, mistõttu Vene gaasile ja naftatoodetele tuleb leida asendus. Samuti mõjutavad energiahinda Euroopa Liidu rohepoliitika elluviimine ja sellega seotud fossiilkütuste tootmise lõpetamine või vähendamine ning suurenevad taastuvenergia investeeringud.
- 3) Rahapoliitika karmistamine intressimäärade tõstmise teel jahutab maailmajandust ja **vähendab nõudlust maailmaturul.** Eesti puhul on nõudlus ekspordi järele langenud Eesti peamiste kaubanduspartnerite hulgas (Rootsi, Soome, Läti, Saksamaa).
- 4) Kiiresti kasvava inflatsiooni tõttu **tugevneb** veelgi **surve suurendada tööjõukulusid.**
- 5) Kasvavate intressimäärade tõttu on **uute investeeringute elluviimine keerukam ja kallim.**
- 6) Eesti avaliku sektori tellimused on vähenemas, sest Euroopa Liidu 2021–2027 perioodi **tõukefondide raha kasutuselevõtt läheb väga aeglaselt.**

Kindlasti on võimalik välja tuua veel teisi kriisi aspekte, kuid need kuus katavad meie arvates siiski suure osa praeguse keeruka majandusolukorra põhjustest.

Tabelis 5 on esitatud näitena mõned tegevused, mida ettevõtted praeguse kriisiga hakkama saamiseks teevad. Samuti on toodud välja mõningad riigipoolsed tegevused, millega saaks toetada ettevõtete astutavaid samme.

Tabel 5. Eesti ettevõtete konkurentsivõime taastamiseks mõeldud tegevused lühiajalises plaanis

Mitmikriisi osad	Mida saab ettevõtte teha?	Kuidas saab riik neid ettevõtmisi toetada?
<p>Toorme kallinemine ja tarneahelate muutumine</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Uute toormeallikate kasutuselevõtt • Toorme kasutamise tõhustamine • Tooteportfelli muutmine 	<ul style="list-style-type: none"> • Kodumaise toorme pakkumise suurendamine (nt metsa- ja puidusektor) • Tehnoloogiliste protsesside ja seadmete kasutamise toetamine • Transpordikulude vähendamine maksusoodustuste (aktsiisid) kaudu
<p>Energiakulude kasv</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Investeeringud energiatõhususe parandamiseks • Vanade energiakandjate asendamine uutega 	<ul style="list-style-type: none"> • Elektrienergia tootmise ja jaotamise kriitilise võimekuse hoidmine • Gaasivarude soetamine hinnataseme stabiliseerimiseks • Suurte elektritarbijate puhul soodsama aktsiisimäära laiem kasutamine
<p>Ekspordinõudluse langus peamistel sihtturgudel</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Turgude mitmekesistamine • Uute turgude valimine • Toodete ja teenuste portfelli kohandamine 	<ul style="list-style-type: none"> • Kiire abi uute sihtturgude valimisel ja neisse sisenemisel • Ekspordigarantiide rakendamine uutele ja kaugetele turgudele sisenemisel • Rahvusvahelistel messidel osalemise toetamine • Ettevõtlust soodustava taristu väljaarendamine
<p>Surve kasvatada tööjõukulusid</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kulueelise taastamine protsesside innovatsiooni kaudu • Tööjõu laialdasem asendamine masinate ja seadmetega • Kogu tehnoloogilise ahela digitaliseerimine • Automatiseerimine kohtades, kus sel on mõju • Tööjõu vähendamine • AI kasutamine tööjõu tootlikkuse järsuks kasvuks (eriti teenustes) 	<ul style="list-style-type: none"> • Töötajate ümberõppe toetamine Töötukassa vahendusel • Digitaliseerimist edendavate meetmete võtmine (nt digiaudit koos arendusmeetmega) • Tehisintellekti ja robotika alane nõustamine (nt AIRE tegevus)
<p>Uute investeeringute kallim ja keerukam teostamine</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Investeeringute edasilükkamine • Uute investeeringute ärajätmine 	<ul style="list-style-type: none"> • Suurtele investeeringutele riikliku garantii andmine • Käenduste piirmäära suurendamine

	<ul style="list-style-type: none"> • Investeeringute vähendatud mahus tegemine • Tegevuse viimine Eestist välja 	<ul style="list-style-type: none"> • Toetava ettevõtluskeskkonna hoidmine, uute maksude kehtestamise (nt pakendimaks) edasilükkamine • EAS-i ettevõtetele mõeldud arendusprogrammi laialdane elluviimine
Avaliku sektori nõudluse kahanemine	<ul style="list-style-type: none"> • Avaliku sektoriga seotud tegevuste kokkutõmbamine või lõpetamine • Teiste tellijate juurde suundumine (kui võimalik) • Uute tellimuste otsimine väljaspoolt Eestit 	<ul style="list-style-type: none"> • Tõukefondide raha kasutuselevõtu kiirendamine • Riigihangete suunamine riigi sisse, näiteks puitmajatootjatele avaliku sektori nõudluse tekitamine kodumaal (korterimajade ja avalike hoonete tehasealine rekonstrueerimine või puidust modulaarsete avalike hoonete ehitamine)

4.2 Ettepanekud keskmises ja pikemas plaanis Eesti ettevõtluse konkurentsivõime tugevdamiseks

Pikemas plaanis on Eesti ettevõtluse konkurentsivõime probleemid osaliselt sarnased lühiajalistega. Näiteks on vaja tegeleda ressursipuuduse ja selle suure maksumusega. Kuid lisanduvad Eesti ettevõtluskeskkonna atraktiivsuse säilitamise, meie ettevõtete innovaatilisuse ja teadmismahukuse arendamise ning nende majandusliku ambitsiooni suurendamise vajadus. Väga oluline on võimekus muuta oma toodete ja teenuste portfelli ning luua uusi keerukamatel toodetel ja teenustel põhinevaid ärimudeleid. Siinkohal on asjakohane tsiteerida OECD tootlikkuse raportit: „Tähtis pole see, milliseid tooteid riik valmistab, vaid see, missuguseid tegevusi riik tootmisahelas teeb.“ See eeldab aga uute võimekuste arendamist ning laiema koostööpartnerite võrgustiku olemasolu. Teisisõnu, mida kõrgemas liigas meie ettevõtted konkureerivad, seda enam on neil vaja ülikoole ja teisi teadusasutusi koostööpartneriks.

Järgmisena on esitatud loetelu teemade kaupa rühmitatud ettepanekutest, mis on suunatud Eesti ettevõtluse konkurentsivõime tugevdamisele keskmises ja pikemas ajalisel plaanis. Tabelis 6 on need ettepanekud pikemalt lahti kirjutatud, mõnel juhul on täpsustatud sedagi, mida riik on juba teinud või tegema hakanud.

Tööjõud

- Rändepoliitika reform, punktisüsteemi loomine
- E-töötaja kontseptsiooni väljatöötamine
- Ettevõtete mobiilsuse toetusmeede
- Karjäärinõustamisteenuste arendamine haridussüsteemis ja Töötukassas
- Stipendiumide süsteem võimekatele Eestis õppida soovivatele kolmandatest riikidest pärit üliõpilaskandidaatidele seostatuna praktikaga Eesti (avaliku sektori) ettevõtetes
- Õpetajate innovatsioonifond
- Välismaal elavate eestlaste diasporaa kaardistamine ja nende kaasamine Eesti majanduse arengusse
- Paindlikkuse suurendamine tööõiguses

Digitaliseerimine

- Sellise meetme loomine, mis võimaldaks töötada välja kümme projekti töötleva tööstuse VKE-de digitaliseerimiseks
- Rahvusvahelise teadlaste ja ettevõtete võrgustiku loomine VKE-de digitaliseerimise parimate praktikate leidmiseks
- IT-erialadel doktorantuurikohtade märkimisväärne suurendamine ja täiendav rahastamine
- IT-erialadele vastuvõetavate tudengite arvu suurendamine 500-lt 1500-le

Teadus, arendus ja innovatsioon (TAI)

- Ettevõtlusorganisatsioonide (haruliitude) TAI-alase võimekuse kasvatamine
- Rahvusvahelistesse teadus- ja arendustegevuse koostöövõrgustikesse kaasamise toetusmeede
- MKM-i ja HTM-i koostöömeede, mis aitaks rahastada nende Eesti ettevõtete tegevust, kes soovivad osaleda Euroopa Liidu ülestes konsortsiumides, mis käsitlevad teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni teemasid
- Eesti ettevõtetele TÜ grandikeskuse taolise üksuse loomine, kuhu ettevõtted saaksid esitada taotlusi Euroopa Liidu teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni programmide rahastuse taotlemises osalemiseks
- Tulumaksuerisuste rakendamine ettevõtete teadus- ja arendustegevusega seotud kulutustele
- Teadus- ja arendustegevuse stiimul – tulumaksusoodustus TAI valdkonna töötajate palkadele
- Teadmussiirde (tööstus) doktorantuuri laiendamine nutika spetsialiseerumise valdkondadest väljapoole

- Tehnoloogia ja teadmussiirde oskuste arendusmeede

Taristu

- Avaliku ja erasektori partnerluse (PPP) kasutamine suuremahuliste taristuprojektide arendamiseks (nt neljarealiste maanteed võrgu väljaehitamine, Saaremaa sild, Lõuna Eesti transpordiühendused muu maailmaga)
- Kiire internetiühenduse tagamine üle kogu Eesti, kombineerides erinevaid ühendusvõimalusi
- Transporditaristu digitaliseerimine

Energeetika, rohemajandus ja kohalike ressursside väärindamine

- Euroopa Liidu roheleppe nõuete selgituskeskuse loomine
- Tuumajaama rajamine
- Hoonete soojustamine senisest oluliselt suuremas mahus (k.a kodumaiste moodulmajalahenduste kasutamine)
- Fosforiidi ja haruldaste muldmetallide kaevandamine ja väärindamine
- Eestis haruldaste muldmetallide valdkonna Euroopa kompetentsikeskuse rajamine
- Biomassi väärindamine (nt puit, teravili ja toorpiim)
- Biogaasi tootmise ja kasutamise suurendamine
- Köögiviljakultuuride kasvatamine katmikalal koostöös energia tootmiseks rajatud jaamadega, mis annavad soojust ja väetamiseks vajalikku CO₂
- Merekarbikasvatuse arendamine Läänemeres
- Forellikasvatuses tervikliku väärtusahela loomine
- Taastuvenergiatasule maksulae kehtestamine vastavalt Euroopa Liidu riigiabi soovitustele
- Elektri ja gaasi võrgutasude kulupõhisemaks muutmine

Tööstuspoliitika

- „Rohelise koridori“ põhimõtte rakendamine mastaapsete ja Eesti arengu seisukohalt vajalike projektide lubade ja kooskõlastuste saamiseks
- Tööstuse asestantsleri ametikoha loomine MKM-is
- Ettevõtetele paindliku ja lihtsasti mõistetava tootmise tõhustamise meetme loomine
- Elektri- ja elektroonikatoodete elektromagnetilise ühilduvuse (EMC) vastavushindamise sertifitseerimislabori rajamine

Ekspordivõimekus ja välisinvesteeringud

- Tehnoloogiaettevõtete peakontorite hoidmine Eestis või nende Eestisse toomine
- Motivatsioonipakettide pakkumine (välis)investoritele
- EAS-i suurinvestoritele mõeldud meetme atraktiivsemaks muutmine
- Eesti ettevõtete välismaale tehtavate investeeringute toetamine

Regionaalpoliitika

- Omavalitsusüksustele ettevõtluse arendamiseks stiimulite loomine
- Maakonnakeskustes KOV-idele uute üürikorterite ehitamise osaline toetamine
- Mobiilsustoetuste maksmine arendustöötajatele väljaspool suuri tõmbekeskusi
- Olemasolevate ettevõtluse ja ettevõtluskeskkonnaga seotud teenuste ja toetuste nähtavuse ja kättesaadavuse parandamine Ida-Virumaal (analoogne meede Kagu-Eestis)
- Erisoodustusmaksu arvestamine töötajate transpordilt

Tabel 6. Keskmises ja pikemas plaanis konkurentsivõime tugevdamise meetmed

Meede	Valdkond	Kategooria (1,2,3)	Kirjeldus, hinnang, teostatavus, seos olemasolevaga	Riskid	Allikas	Ajaline mõju
Rändepoliitika reform, punktisüsteemi loomine	Tööjõud	2	Rändepoliitika kujundamine riigi vajadustest lähtudes. Eeskujud: Uus-Meremaa, Austraalia, Kanada. Seaduste muutmise, valmisolek muuta senist ideoloogiat ja punktisüsteemi kalibreerimine võtab aega, ent annab võimaluse tuua sisse selliseid erialasid, mille järele tööturul on nõudlus (OSKA raportite põhjal). Täpsem meetme kirjeldus on esitatud projekti RITA-Ränne lõpparuandes.	Poliitilise tahte puudumine, seadusmuudatuste tagasi-pööramise oht.	RITA-Ränne projekt	KP
E-töötaja kontseptsiooni väljatöötamine	Tööjõud	2	Stardiplatvormina võiks kasutada e-residentsuse rakendusi, lisama peaks ka haridust tõendava dokumentatsiooni. Algne ettepanek oli välismaised tööpakkumised kokku koondada ja seejärel töötajad Eestisse tuua. Edasiarendusena võiks kaaluda hargmaise töötaja staatuse rakendamist, s.t inimene ei pea Eestisse kohale tulema. Veel sammuke edasi: sellise andmebaasi loomine, kuhu oleks koondatud nende Eesti päritolu inimeste andmed, kes võiksid kas veebi teel või füüsiliselt ajutiselt Eesti heaks töötada, kui selleks peaks vajadus tekkima. Selles suunas tegutseb EAS-i ja KredExi ühendatud välis-talendi osakond, mis aitab Eesti ettevõtetel leida välismaalt talente, sh kaugtööd võimaldavatele ametikohtadele. Praegu on töös ligikaudu 500 otsingut, umbes sama palju talente ühes aastas ka värvatakse. https://workinestonia.com/job/ https://eas.ee/valisvarbamine/	Poliitilise tahte puudumine, eriti kui tege-mist on Eestis kohapeal tööta-misega.	Algne idee pärineb Raasu-kese raportist (2016)	KP

Ettevõtete mobiilsuse toetusmeede	Tööjõud	3	Võimaldaks ettevõttel liikuda suure tööjõunappusega piirkonnast väiksema tööjõunappusega piirkonda (Ida-Virumaa). Avanemas on kaks korterelamute rekonstrueerimise toetusmeedet, mis on mõeldud ainult Ida-Virumaale. Toetuse määr on 70% projektist (tavapärase 30–50% asemel). Toetuse maht kokku on 10 + 15 = 25 miljonit, millest peaks jaguma 30–40 kortermajale ehk umbes tuhandele korterile. https://kliimaministeerium.ee/uudised/toetuse-abil-muutuvad-ida-viru-kortermajad-energiasaastlikumaks https://kliimaministeerium.ee/uudised/narva-kaugkattesüsteemi-kaasajastamiseks-eraldatakse-20-miljonit-eurot	Väiksema tööjõunappusega piirkonnas pole piisavalt vastava kvalifikatsiooniga tööjõudu, vakantsete eluasemete puudus.	Raasukese raport	L
Karjäärinõustamisteenus-arendamine haridussüsteemis ja Töötukassas	Tööjõud	3	Eesmärk: vähendada tööturul oskuste ja teadmiste lõhet. Erineva üldistustasemega soovitusel esitatud Centari raportis „Karjääriteenused Eestis: teel terviklahendusteni“ (2021).	Vajab rahastuse suuren-damist, Töötukassa meetmete lisarahastus on tänini põhinenud paljuski Euroopa Liidu vahenditel.	Karjääriteenused Eestis: teel terviklahendusteni	KP
Stipendiumide süsteem võimekatele Eestis õppida soovivatele kolmandatest riikidest pärit välisüliõpilaskandidaatidele seostatuna praktikaga Eestis	Tööjõud	2	Aitaks Eestil paremini hakkama saada globaalses võitluses talentide pärast, edendaks teadmismahukate ettevõtete arengut Eestis, muudaks Eesti atraktiivsemaks ka välisinvestoritele. Praegu rakendatakse seda osaliselt IT-valdkonnas.	Tekitab rahulolematust Eesti üliõpilaste hulgas; esineb ka poliitilist vastuseisu välis-tudengite arvu suurendamisele.		KP

(avaliku sektori) ettevõtetes						
Õpetajate innovatsiooni-fond	Tööjõud, digitaliseerimine	3	Fond, millest innovatiivsed õpetajad või õpetajate rühmad saaksid koostöös õpilaste, kõrgkoolide ja IT-ettevõtetega taotleda raha uute õppemeetodite ja IKT-vahendite katsetamiseks, IKT abil ainete lõimimiseks ning IKT-l põhinevate tugi- ja õppematerjalide loomiseks.	Poliitiliste prioriteetide küsimus – see ei muutu prioriteetseks enne, kui saab lahendatud õpetajate palga probleem.	Arengu-fondi raport „IT + Haridus“ (2010)	L
Välismaal elavate eestlaste diasporaa kaardistamine ja nende kaasamine Eesti majanduse arengusse	Tööjõud, TAI	3	Kuidas siduda ja kaasata Eesti arengusse kümned tuhanded siit välja rännanud inimesed, kes üheskoos moodustavad väärtusliku inimvara? Tänapäeva e-lahenduste maailmas oleks suurepärane, kui teaksime, kus nad asuvad ja mil moel nad on valmis panustama Eesti arengusse. Nende abil saaksime luua sidemeid paljude teiste riikide asutuste ja ettevõtetega, kasutada ja üle kanda nende teadmisi ning selle tulemusena kiirendada väikeriigi arengut.	Puudub huvi teha koostööd. Tippspetsialistid liiga hõivatud, et lisategevusi juurde võtta. Kõikide võimalike kandidaatide kontakte raske tuvastada. Andmekaitse probleemid seoses kogutud andmestiku kasutamise võimalustega.	J. Raidla ja U. Varblane, „Väikese Eesti suur lugu“ (Postimees, 2018)	L
Paindlikkuse suurendamine tööõiguses	Tööjõud	2	Hõlmab paljusid väikesi muudatusi Eesti tööõiguses: keelenõuete leevendamine, tööajavahemike kokkuleppe lubamine normtundide alusel, sotsiaalmaksumiinimumi	Seadusandluse korrastamine võtab väga	Eesti Tööandja-	KP

			kaotamine tööandjal puhul jmt, mis võimaldaks tööturule kaasata neid inimesi, kes mingil põhjusel tahavad või saavad töötada ainult osalise koormusega.	kaua aega: tekivad kooskõlastamisvajadused erinevate ametkondade vahel. Töötajate töötingimused võivad halveneda. Teenuste kvaliteet võib halveneda.	te Keskliit, 2023	
IT-erialadel doktorantuuri-kohtade märkimisväärne suurendamine ja nende täiendav rahastamine	Töäjõud, digitaliseerimine	3	IT-haridusega seotud probleemide lahendamiseks ei piisa rohkemate tudengikohtade loomisest, sest peamine probleem on kvalifitseeritud (eesti keelt valdavate) õppejõudude puudus.	Ülikoolidel on autonoomia õppekohtade üle otsustamisel.	J. Vilo	KP
IT-erialadele vastuvõetavate tudengite arvu suurendamine 500-lt 1500-le	Töäjõud, digitaliseerimine	3	IT-sektori arendamiseks vajalik tuge nii Eestis lõpetavate IT-tudengite arvu kasvu kui välisvärbamise kombinatsioonina.	Ei ole õppejõude ning napib ka muud võimekust tudengeid õpetada ja juhendada.	Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit	KP
Meede, mis võimaldaks töötada välja kümme projekti töötleva tööstuse	Digitaliseerimine	2	See meede peaks aitama kaasa töötleva tööstuse digitaliseerimisele, võimaldades välja pakkuda uusi lahendusi, kuidas ettevõtteid digitaliseerimise teele suunata. Vajalikud vahendid on Euroopa Liidu struktuurifondides olemas. Samuti haakub see Eesti praeguste strateegiatega.	Raske on luua universaalset meedet, mis sobiks eri	Raasukese raport	L/KP

VKE-de digitaliseerimiseks			VKE-de digipöördeks ja digitaliseerimise teekaardi loomiseks on EAS-i ja KredExi ühendasutuse 2024. aasta eelarves ette nähtud 22 miljonit eurot. Lisaks saab üle 150 ettevõtte digitaliseerimisega seotud teenuseid (meistriklassid, eksperdi-teenused jms). EAS-il ja KredExil on olemas või tulemas kaks ettevõtete arenguprogrammi, tootearendustoetus ja varustuskindluse toetus (2024. aasta. eelarve 18 miljonit eurot).	valdkondade VKE-dele.		
Rahvusvahelise teadlaste ja ettevõtete võrgustiku loomine VKE-de digitaliseerimise parimate praktikate leidmiseks	Digitaliseerimine	3	Kasutada ülikoolide võrgustikke, et sõeluda välja parimad praktikad partnerülikoolide koduriikides.	Suur korporatsioonide huvi puudus Eestisuguse väikeriigi vastu.	Raaskese raport, Eesti ja Rootsi tuleviku-koostöö raport	KP
Ettevõtlusorganisatsioonide (haruliitude) TAI-alase võimekuse kasvatamine	TAI	2	Ettevõtlusorganisatsioonide TAI-alase võimekuse kasvatamiseks saaks kasutada kombineerituna kolme meetet: <ul style="list-style-type: none"> • arendustöötajate meetme jätkamine ja laiendamine; • klastrimeetme täiendamine; • sektori arendusnõukoja loomine. Arendustöötajate meede läks käiku HTM-i algatusel ja nüüd jätkab seda MKM, kuid seda rakendati üksnes piiratud arvu haruliitude puhul. Uuel rahastusperioodil saaks seda laiendada kõigile haruliitudele. Klastrimeede on juba kaua toiminud meede, kuid seni olnud väga leebelt suunatud, mistõttu tegevused on olnud suhteliselt lihtsad (messid, suvepäevad jms). Senisest enam tuleks sihtida klastrimeedet ühisele strateegiategevusele, mida ettevõtte teadmismahukuse kasvu suhtes. Arendusnõukotta kuuluksid sektori või tööstusharu ettevõtteid koondava haru-	Meetme kujundamine ja elluviimine vajab koostööd erinevate riigiasutuste vahel. Kooskõlastamine võib muuta idee olemust liiga bürokraatlikuks. Pädevate koolitajate puudus.	Uuringu autorid	KP

			<p>liidu, ministeeriumide ja seotud ametkondade, teadusarenduskeskuste ning ülikoolide esindajad.</p> <p>Kõiki kolme meetet kasutades võiks erialaliitude tasandil koostada oma valdkonna jaoks strateegilised arendustegevuse, innovatsiooni ning teadmus- ja tehnoloogiasirde kavad.</p>			
Rahvusvahelisesse teadus- ja arendustegevuse koostöövõrgustikesse kaasamise toetusmeede	TAI	3	<p>Selleks, et suurendada ettevõtete motivatsiooni ja maandada riske osalemisel TAI koostöökonsortsiumides raamprogrammi „Euroopa horisont“, partnerluse KDT JU ja teistel mahukatel projektikonkurssidel, tuleb välja töötada toetusmeede, mis aitaks kiirendada Eesti ettevõtete kaasamist rahvusvahelisesse koostöövõrgustikesse.</p>	<p>Pole piisavalt huvitatud ettevõtteid.</p> <p>Ebapiisav informatsioon.</p> <p>Euroopas tegutsevate TAI konsortsiumide töö kohta.</p>	<p>„Teadus- ja arendustegevus Eesti elektroonikasektoris“ (2021)</p>	KP
MKM-i ja HTM-i koostöös sellise meetme kujundamine, mis aitaks rahastada nende Eesti ettevõtete tegevust, kes soovivad osaleda Euroopa Liidu ülestes konsortsiumides, mis käsitlevad teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni teemasid	TAI	2	<p>Euroopa Liidu teadus- ja arendustegevuse alaste projektide puhul on vaja teaduslikku kompetentsi ja varasemat koostöökogemust teadusvõrgustikes. Eesti ettevõtetel on nendesse konsortsiumidesse pääsemiseks vaja teha koostööd rahvusvaheliselt tunnustatud teadlastega.</p> <p>EAS-i ja KredExi ühendasutus nõustab ettevõtjaid Eurostarsi tootearendustoetuse saamisel ja on taotlemisel abiks. Aastas on kaks taotlusvooru. Eesti ettevõtted on olnud üha edukamad. Horisondi programmi raames on Brüsselis ametis MKM-i innovatsiooniosakonna töötaja, kes on taotlejatele abiks. Eesti on ühinenud Euroopa Liidu partnerlus-programmiga „Võtmetähtsusega digitehnoloogiad“ ning võimaldab ettevõtetel liituda üle-euroopaliste konsortsiumidega.</p> <p>Seda meetet on vaja täiendada abi osutamise teaduspartnerite leidmiseks ülikoolidest ja teistest teadusasutustest, kellel oleks olemas rahvusvaheline võrgustik. Partnerid tuleks leida enne taotluse esitamist.</p>	<p>Ebapiisav koostöö MKM-i ja HTM-i vahel, soovimatus või võimetus koostöömeetmeid kujundada.</p>	<p>Uuringu autorid</p>	P

Eesti ettevõtetele TÜ grandi-keskuse taolise üksuse loomine, kes aitaks ettevõtetal esitada taotlusi Euroopa Liidu teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni programmidest rahastuse saamiseks	TAI	2	Selle keskuse võiks luua Eesti tööandjate organisatsioonide, EAS-i ja Kredexi ühendasutuse ning ETAG-i koostöös. Ettevõtjad maksaksid osaliselt teenuse eest ise, kuid liiguksid kogemustekõveral kiiremini ülespoole. Keskus edastaks erinevate Euroopa Liidu taotlusvoorude kohta teavet, nõustaks ja abistaks ettevõtjaid, leidmaks neile teadlaskonnast sobivaid partnereid, ning soovitaks projektkirjutajaid.	Konsultatsiooni firmade suhtes vaba konkurentsi takistamise võimalus. Pigem võiks soodustada konsultatsiooni ettevõtete koostöö tegemist, näiteks saadab keskus huvilised nende juurde.	Uuringu autorid	P
Tulumaksuerialuste rakendamine ettevõtete teadus- ja arendustegevusega seotud kulutustele	TAI	2	Tööstussektori rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamiseks tuleb Eestis kasutusele võtta tehnikavaldkonna eraettevõtete teadus- ja arendustegevust soodustavad tulumaksuerialused, maksukrediit vähemalt OECD riikide keskmisel tasemel.	Erisuste loomine tekitab turumoonutusi, suurendab bürokraatiat ja aruandlust. Võimalikud petuskeemid.	Teadus- ja arendustegevus Eesti elektroonika-sektoris (2021)	P
Teadus- ja arendustegevuse stiimul – tulumaksusoodustus TAI valdkonna töötajate palkadele	TAI	2	Toetuse suurus võiks olla 25% töötaja puhul deklareeritud töötasu pealt arvatud tulumaksust. Stiimulid võiksid valdkonda tuua täiendavaid erasektori investeeringuid, soodustada ettevõtetal teadus- ja arendustegevuse alustamist ning motiveerida teadus- ja arendustegevuse alast aruandlust korrastama. MKM on seda rida hakanud juba ajama, kuid seadustamiseni ei ole veel jõutud.	Rahandusministeerium on vastu igasugustele maksusoodustustele.	MKM	P

Teadmussiirde (tööstus) doktorantuuri laiendamise nutika spetsialiseerumise valdkondadest väljapoole	TAI, töäjõud	3	Ettevõtete ja ülikoolide koostöös toimiva teadmussiirde (tööstus) doktorantuuri käivitamine ning selle laiendamine nutika spetsialiseerumise valdkondadest väljapoole.	Ametlik väide: vajadus kitsama sihiseadmise järele. Tegelik põhjus: kasutatakse ainult Euroopa Liidu tõukefonde, mis on seotud nutika spetsialiseerumisega.	Uuringu autorid	P
Tehnoloogia- ja teadmussiirde alaste oskuste arendusmeede	TAI	3	Algatada eelkõige noorteadlastele mõeldud koolitusmeede tehnoloogia teadmussiirde oskuste arendamiseks, mis hõlmaks stažeerimist maailma juhtivates teadmussiirde keskustes ning muid koostöösuhete arendamiseks vajalikke baas-teadmisi. Lõpptulemusena võiks teadmussiirdealase õppekava avada ka mõnes Eesti ülikoolis.	Selliseid teadmussiirde võimekustega inimesi on Eestis ülivähe ja neid tuleks koolitada igas vanuserühmas, mitte üksnes noorte hulgas.	Uuringu autorid	KP
Avaliku ja erasektori partnerluse (PPP) kasutamise suuremahuliste taristu projektide arendamiseks (nt Saaremaa sild, neljarealist maanteed)	Taristu	2	Suuremahulisi taristuprojekte (nagu Rail Baltic) tuleks finantseerida (tõenäoliselt) suurte rahvusvaheliste konsortsiumide abil. Eeldatavasti peaksid alltöövõtjad olema Eestist. Olulised on vastutsükli meetmed, mis annaksid rakendust erinevate harude ettevõtetele (nt ehitus, transport, finantssektor). Transporditaristu arendamine vajab tervikuna pikaajalist plaani, mille üks osa on rahastamisvajaduse strateegiline ja sotsiaalmajanduslik analüüs. Kõige olulisem on ehitada põhimaanteed neljarealisteks ja tagada riigi teedevõrgu piisav rahastamine. Teedevõrgu	Puudub võimekus õiguslikult hästi läbi moeldud PPP projektide sõlmimiseks. Ajamahukus, sest enne tööde alustamist tuleb viia läbi keskkonna-	Uuringu autorid	KP

ehitus, raudteede elektrifitseerimine, Lõuna-Eesti transpordiühendused muu maailmaga)			säilitamiseks on vaja investeerida ca 250 miljonit eurot aastas, koos arendamisega vähemalt 400 miljonit eurot aastas. Õigesti struktureeritud PPP ei tohiks suurendada riigi laenukoormust. Mõte ongi selles, et erarahaga tehakse investering, mida riik hakkab hiljem tasuma. Oluline on see, et riigil oleks piisavalt ressursi ja kompetentsi selliseid keerulisi projekte luua ja asjaosalistega läbi rääkida. Enamasti läheb PPP mõnevõrra kallimaks, sest erasektoris tegutsev partner peab katma ka tavapäratuid riske, mis tuleb talle kinni maksta.	uuringud, maa-de võõrandamised jne. Palju bürokraatiat ja aruandlust, mis võib erasektori huvi pigem vähendada. Ei ole garantiid, et PPP skeemiga finantseeritud projektid lõpuks riigi jaoks odavamad oleksid.		
Kiire internetiühenduse tagamine üle kogu Eesti, kombineerides erinevaid ühendusvõimalusi	Taristu, digitaliseerimine	2	Üks ettevõtte tegevuse digitaliseerimise eeldus on kiire andmeside. Kiire ühenduse kättesaadavusega seotud probleemid seavad halvemasse seisu eelkõige väljaspool keskusi tegutsevad ettevõtjad.	Hajaasustuse korral läheb kaablivõrgu arendamine ühe inimese kohta väga kalliks maksma ega ole majanduslikult efektiivne. Mobiilse andmeside lahendused on odavamad.	Erinevad ettevõtlusorganisatsioonid	L/KP
Transporditaristu digitaliseerimine	Taristu, digitaliseerimine, tööstus	3	Juba praegu, aga veelgi enam tulevikus sõidavad meie maanteedel ja raudteedel targad sõidukid ja veeremid. Taristu korrashoiu järelevalve valdavalt digitaliseeritakse ning üha laialdasemalt arendatakse välja tarku teid, tagamaks liiklusohutus ja parem liiklusjärelevalve. Sellest tulenevalt on vaja	Alahinnatakse selle investeerimise tähtsust. Investeeringuteks puudub	Eesti Tööandjate Keskliit, 2023	P

			tagada transpordikoridoride, nii maanteed kui ka raudteede võrguga ühendatus.	rahaline kate. Suuremahuliste digitaliseeritud taristuobjektide loomine sisaldab endas küberturvalisuse riske. Kuidas tagada väga suurt osa majandusest mõjutavate info-süsteemide turvalisus väljapoolt lähtuvate rünnakute puhul.		
Roheleppe nõuete selgituskeskuse loomine	Energeetika ja kohalike ressurside väärimine	3	Eesti ettevõtjatele on vaja roheleppe nõudeid põhjalikult selgitada ja aidata neil uusi võimalusi ära kasutada. Keskus aitaks kindlaks teha ka ettevõtte CO ₂ ja kasvuhoonegaaside jalajälge.	Poliitilise tahte puudumine. Pätevate ekspertide puudumine.	Eesti Elektroonikatööstuse Liit (2021)	KP

Tuumajaama rajamine (kas Eestis või koostöös näiteks Rootsiga, kes plaanib uute tuumajaamade ehitamise programmi)	Energeetika ja rohemajandus	2	Eesmärk: vähendada energeetikasektoris CO ₂ heidet. Võimalik on lühiajaline negatiivne mõju elektrihindadele ja majandusele, ent pikemas plaanis suureneb energiapuudus ja hind langeb. Ei sõltu energiasalvestusvõimekuse olemasolust, küll aga jääb vajadus juhitava võimsuse järele. Väiksem elektrihind ja stabiilne pakkumine soodustab ettevõtlust.	Suurte investeeringute vajadus, geopoliitiline oht, juhitava võimsuse tagamine vajab head lahendust.	Tuumaenergia töörühm Kliimamini steerium	KP/P
Hoonete soojustamine senisest oluliselt suuremas mahus (k.a kodumaiste moodulmajalahenduste kasutamine)	Energeetika ja rohemajandus	2	Eesmärk: parandada hoonete energiatõhusust, et vähendada energia tarbimist ja seeläbi ka energeetikasektori CO ₂ heidet. Lühiajaliselt tööhõive suureneb ja materjali nõudlus kasvab ning pikemas plaanis energiakulud vähenevad. Sellel kõigel võib olla positiivne mõju nõudlusele ja ettevõtete kasumlikkusele või investeeringutele. Vabariigi Valitsuse 2020. aastal vastuvõetud hoonete rekonstrueerimise pikaajalise strateegia järgi on kuni 2050. aastani vaja rekonstrueerida ca 500 korterelamut aastas. Praegu rekonstrueeritakse heal juhul 200 elamut. Seda suunda on ilmselgelt vaja edaspidi eelisarendada.	Vaja on rahastust suurendada, tänini on meede põhinenud paljuski Euroopa Liidu ja Kyōto kvoodimüügi vahenditel. Samuti on vaja Eesti oludele vastavaid innovatiivseid lahendusi.	Vastuvõetud tekstid - Hoonete energia-tõhusus (uuesti sõnastatud) - Teisipäev, 14. märts 2023 europa.eu	KP
Fosforiidi ja haruldaste muldmetallide kaevandamine ja väärindamine	Ressurside väärindamine	2	Fosforiit on üks Euroopa Liidu kriitilise tähtsusega toormetest (CRMA, 2023). Eesti fosforiidimaagis sisalduvad haruldased muldmetallid on uute rohetehnoloogiate puhul olulised komponendid. Kui nende maavarade kaevandamine ja väärindamine osutub majanduslikult mõttekaks, siis on sellel positiivne mõju ka makromajandusele (sh tööhõivele) ning Kirde-Eesti regionaalarengule. Meetme eeltingimuseks on aga nõue, et keskkonda oluliselt ei kahjustataks.	Suurte investeeringute vajadus, geopoliitiline oht.	Fosforiit ja kaasnevad ressursid Eesti Geoloogiateenistus (egt.ee)	P

Eestis haruldaste muldmetallide valdkonna Euroopa kompetentsikeskuse rajamine	Ressurside väärimine, TAI	1	Euroopa Liit on muldmetallide alal tehtava arendustöö seadnud strateegiliseks prioriteediks. Ettevõte Neo Performance Materials loob Narvasse rajatava tehase kaudu vertikaalse muldmetallide töötlemise võimekuse , mis hakkab täiendama senist Silmeti võimekust. Seda saab edasi arendada nii tugeva teadmusbaasi loomise suunas kui ka väärtusahela erinevate osade võimekuste lisandumise teel.	Puudub poliitiline tahe ja võimekus Euroopa Liidu tasandil selle idee eest võidelda; ei suudeta lahendada kvalifitseeritud tööjõu probleemi.	Uuring „Välisinvestor2020“	P
Biomassi väärimine	Ressurside väärimine	2	Eesti biomajanduse lisandväärtuse suurendamiseks on vaja põllumajanduses toodetud ressursse ja tootmisjääke oluliselt rohkem väärimada, <ul style="list-style-type: none"> • kohaliku puidu maksimaalne mehaaniline ja keemiline töötlemine ja väärimine (nt Fibenoli katsetehas) • teravilja väärimise võimalused; • toorpiima väärimisele suunatud tegevus (nt E-Piima uue tehase baasil teadusmahukate väärimissuundade toetamine); • põllumajandus- ja toidujääkide väärimine. 	Suurte investeeringute vajadus (nt koos rahvusvaheliste pankade sündikaatide, riiklike ekspordi krediteerimise fondide jm osalistega); vajadus stabiilse majandus- ja keskkonnapoliitika järele; ebastabiilne ekspordinõudlus.	Kohalike ressurside väärimine: puit TAIE Biomajanduse projekt	KP/P

Biogaasi tootmise ja kasutamise suurendamine	Ressursid	2	<p>Eestis on võimalik suurendada biogaasi tootmise potentsiaali eelkõige biomassi kaskaadkasutamisest lähtuva tööstuse arendamisel, kus kaassaadustest ja töötlemisjääkidest toodetakse biogaasi.</p> <p>Biomassi töötlemiseks kulub väga palju energiat, ent seda saab katta biogaasi baasil, mistõttu riikliku võrgu energia-koormus ei suureneks. 2020. aasta seisuga jäi Eestis kasutamata ligikaudu 260 000 tonni rohtset biomassi aastas, lisaks oleks väheväärtuslikel maadel võimalik kasvatada kõrrelisi heintaimi.</p> <p>Eestis on suhtumine biogaasi kasutamisse paranenud. Käivitatud on biogaasi tootmise toetamise skeem. Biogaasi tootmine on kasvanud. Praegu on kogu toodetud biometaan suunatud transpordisektori tarbimisse. Riik on seadnud eesmärgiks, et taastuvatest energiaallikatest saadavate transpordikütuste osakaal (14%) kaetaks eelkõige kodumaise biometaaniga.</p>	<p>Euroopa Liidu poliitika biogaasi kasutamise arendamise suhtes võib muutuda; metaanipoliitika https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_23_5776</p> <p>Toetuste süsteemi muutmise oht.</p>	Biomajanduse projekt (2021)	KP/P
Köögiviljakultuuride kasvatamine katmikjalal koostöös energia tootmiseks rajatud jaama-dega	Ressursid	3	<p>Köögiviljakultuuride kasvatamine katmikjalal koostöös energia tootmiseks rajatud jaamadega (tagatud on vajalik soojus ja CO₂-ga väetamine) ning lähtudes strateegiast „Talustaldrikule“ vähendaks oluliselt Eesti impordisõltuvust.</p>	<p>Investeeringute vajadus. Energiapoliitika (teatud kütustest) muutmise oht.</p>	Biomajanduse projekt (2021)	L/KP
Merekarbikasvatuse arendamine Läänemeres	Ressursid	3	<p>Läänemere karbikasvatuseks on olemas sobivad tehnoloogilised lahendused. Üldjuhul on tegemist ca 5 hektari suuruste farmidega ning kuna Läänemere toitainearvu on väga suur, siis on võimalik selliseid farme teha päris palju. Karbid aitavad eemaldada Läänemerest biogeenseid aineid ja vähendada selle eutrofeerumist.</p>	<p>Läänemere kasvuks sobivate tingimuste (järsk) muutmise oht.</p>	Biomajanduse projekt (2021)	L/KP

Forellikasvatuse tervikliku väärtusahela loomine	Ressursid	3	Eestil on potentsiaali arendada forellikasvatust, millega asendada import ja alustada eksporti. Ent esmalt on vaja lahendada avamere kalakasvatusega seotud probleemid (ehitusseadus jm), mis on selle ressursi kasutuselevõttu venitanud.	Läänemere kasvuks sobivate tingimuste (järsk) muutumine nt kuumalained. Ravimite leke Läänemerele.	Biomajanduse projekt (2021)	L/KP
Taastuenergia- tasule maksuläe kehtestamine	Energeetika, tööstus	2	Taastuenergia- tasule maksuläe kehtestamine vastavalt Euroopa Liidu riigiabi soovitustele, et tagada energiamahuka tööstuse jäämine Euroopasse ja ühtlasi Eestisse.	Poliitilise tahte puudumine. Taastuenergia tootjate vastu- seis.	Eesti Töö- andjate Keskliit (2023)	L
Elektri ja gaasi võrgutasude kulupõhisemaks muutmine	Energeetika, tööstus	2	Elektri ja gaasi võrgutasude kulupõhisemaks muutmine, et vähendada tööstusepoolset hajaasustuse subsideerimist konkurentsivõime kaotamise arvel.	Poliitilise tahte puudumine.	Eesti Töö- andjate Keskliit (2023)	L
Nn „Rohelise koridori“ põhimõtte rakendamine mastaapsete ja Eesti arengu seisukohalt vajalike projek- tide lubade ja kooskõlastuste saamiseks	TAI, ettevõtlus- keskkond	2	Lubasid ja kooskõlastusi menetletaks väljaspool üldist menetluskorda, s.t kiirendatud korras.	Korruptsiooni- oht. Poliitilise tahte puudu- mine.	Uuringu autorid	KP
Tööstuse ase- kantsleri	Tööstus- poliitika	2	Asekantsleri ametikoha loomise kaudu oleks tööstuse olulisus Eesti majanduse arengus paremini nähtav. Asekantsler hin-	Alahinnatakse seda laadi ametikoha	Haruliitude esindajad	KP

ametikoha loomine MKM-is			daks strateegilisi ja operatiivseid ettepanekuid tööstuse seisukohalt.	märgilist tähtsust. Kaitsatakse väidetega et meil on juba nagnii sellega tegelevad ase-kantslerid ole-mas.		
Ettevõtetele paindliku ja lihtsasti mõistetava tootmise tõhustamise meetme loomine	Tööstuspoliitika	2	Tarvis on üht kompleksset ja samas paindlikku meetet, vahendeid ei peaks jagama paljude väikeste meetmete vahel. Ühe kompleksse meetme raames saaks teha mitmesuguseid asju, näiteks kasutada seda digitaliseerimiseks ja vajalike seadmete soetamiseks. Meetmest võiksid teatud tingimustel osa saada ka välisosalusega ettevõtted. Samuti oleks seda vaja suurematele ettevõtetele.	Suur büro-kraatia; tule-muslikkuse mõõdikud tuleb täita juba kahe aastaga.	Haruliitude esindajad	KP
Elektri- ja elektroonikatoodete elektromagnetilise ühilduvuse (EMC) vastavushindamise sertifitseerimis-labori rajamine	Tööstuspoliitika	3	Tuleb ette valmistada riigihange elektri- ja elektroonikatoodete elektromagnetilise ühilduvuse (EMC) vastavushindamise sertifitseerimislabori rajamiseks (näiteks mõnda olemasolevat täiendades), et luua riigi toel ettevõtetele võimalus läbida innovaatiliste toodete täielik sertifitseerimisprogrammi riigi sees.	Poliitilise tahte puudumine.	Teadus- ja arenduste gevus Eesti elektroonika-sektoris (2021)	KP
Tehnoloogiaettevõtete peakontorite hoidmine Eestis või nende Eestisse toomine	Välisinvesteeringud, TAI	3	Tegemist on meetmete kogumiga: notarivabade lahenduste laiem kasutamine iduettevõtete loomisel ja osaluse muutmisel, piiriülene talentide värbamine, IT-hariduse eelisarendamine, iduettevõttele hea maine hoidmine, lennuühenduse parandamine, kõrgepalgalistele sotsiaalmaksu lae kehtestamine.	Ei ole ühte konkreetset meetet.	Eesti tehnoloogia-ettevõtete peakontorite asukohta valikut mõju-	KP

					tavad tegurid	
EAS-i suurinvestoritele mõeldud meetme atraktiivsemaks muutmine	Välisinvesteeringud	2	<p>Meedet juba kasutatakse, kuid selle rahaline maht on liiga väike ja omaosaluse määr väga suur. Maksimaalne toetus võiks olla suurem (praegu 3 miljonit) ja omafinantseeringu määr võiks olla seotud toetuse suurusega.</p> <p>Puuduvad (suur)investeeringute toetusmeetmed, mida teised liidu liikmesriigid laialt kasutavad (investeermistoetused, ekspordigarantiid, uue tehnoloogia kasutuselevõtmise toetused jms).</p> <p>Teadmusmahukate investeeringute tegemisel tuleks võimaldada garantii andmist.</p> <p>A. Järvani kommentaari põhjal saab väita, et õiglase ülemineku fondi raha puhul on toetuse määr suurem (riigiabi reeglid on leebemad).</p>	Poliitiline tahe on ebapiisav. Väidetakse, et avaliku sektori raha on vaja investeerida paljudes suundades ja see pole prioriteetne tegevus.	Välisinvestori uuring (2020) Eesti Keemiatööstuse Liit	KP/P
Eesti ettevõtete välismaale tehtavate investeeringute toetamine	Tööjõud, ekspordivõimekus	3	Teabe andmine, lisarahastuse tagamine laenukäenduse kaudu, omandamise ja ülevõtmise (M&A) alase kompetentsi pakkumine, tugiteenuste osutamine jms. Põhjalikumalt on neid meetmeid kirjeldatud RAKE raportis „Eesti ettevõtete Eestist välja tehtavate investeeringute uuring“.	Geopoliitiline olukord maailmas on väga ebakindel.	Eesti ettevõtete Eestist välja tehtavate välisinvesteeringute uuring	KP
Motivatsiooni-pakettide pakkumine (välis)investoritele	Välisinvesteeringud	3	Paketid kataksid kõiki investeeringuotsuse põhiaspekte: tööjõu leidmine ja koolitamine, maa-ala andmine, taristu ettevalmistamine, maksukulude (ajutine) vähendamine. Eelisseisus on struktuurimuutusi toetavad ärivaldkonnad. Mõeldud nii kodu- kui ka välismaistele investoritele. Eriti aktuaalne juhul, kui ei soovita roheüleminekus kaotajaks jääda. Riiki tuleb meelitada uusi tööstusinvesteeringuid uute rohetehnoloogiate rakendamiseks.	Korruptsiooni-oht, riigiabiga seotud probleemid. Poliitilise tahte puudumine.	Arengufondi valge paber Riigikogule (02/2009) Eesti Keemiatööstuse Liit, 2023	P

Maakonnakeskustes uute üürikorterite ehitamise toetamine	Regionaalpoliitika	2	Kohaliku omavalitsuse üksusel on võimalik muuta end tööandjatele atraktiivsemaks ja ületada „surmaorg“, kuhu erasektor ei ole muidu valmis ehitama.	Puudub maakondade lõikes vajaduste kaardistamine. Projekti valmimise käigus otsustatakse kortermajade otstarvet muuta ning korterid realiseeritakse.	Uuringu autorid, KOV-ide esindajatega kohtumised maakondades	KP/P
Mobiilsustoetus-arendus-töötajatele väljaspool suuri tömbekeskusi	Regionaalpoliitika, tööstuspoliitika, TAI	2	Meede suurendab regionaalset atraktiivsust spetsialistide palkamisel. Arendustöötajate ja spetsialistide liikumist nii väljapoole peamisi tömbekeskusi kui ka välisriikidest Eestisse on vaja toetada (peale spetsialisti on vaja toetada ka tema peret).	Omavalitsusüksuste rahastamisvõimalused on piiratud. Poliitilise tahte puudumine.	Eesti Elektroonika-tööstuse Liit, 2021	KP
Olemasolevate ettevõtluse ja ettevõtluskeskonnaga seotud teenuste ja toetuste nähtavuse ja kättesaadavuse parandamine Ida-Virumaal	Regionaalpoliitika, tööstuspoliitika, digitaaliseerimine	2	Tegevused peavad hõlmama vähemalt EAS-i ja KredExi ühendatud, Eesti Töötukassa, Keskkonnainvesteeringute Keskuse, Riigi Tugiteenuste Keskuse ning Haridus- ja Noorteameti ühiseid ja ka meetmete keskseid elektroonilisi ning Ida-Virumaal kohapeal (linnades, aga ka väiksemates kohtades) korraldatavaid teavitustöid. Teavitustöösse tuleks kaasata kommunikatsiooniettevõtteid. Analoogset lähenemist võiks kasutada ka Kagu-Eesti puhul.	Probleem inimestega, kes ei soovi, et nende töö asukohta muudetakse. Paraku kohapeal ei pruugi sobivat jõudu leiduda.	Ida-Virumaa majanduse ja tööturu kohandamine põlevkivitööstuse vähenemisega	KP
Omavalitsusüksustele ettevõtluse arendamiseks stiimulite loomine	Regionaalpoliitika, tööstuspoliitika	2	Kohaliku omavalitsuse üksustele tuleb luua lisastiimul majandustegevuse talumiseks, näiteks suunata osa tasakaalustusfondist või tulumaksust väljapoole Tallinna ja Tartut uute töökohtade arvu või muude ettevõtluse elavdamise	Omavalitsusüksuste rahastamisvõimalused on piiratud.	Välisinvestor 2020	KP/P

			se näitajate põhjal. Praegune tasandusfondi kasutamine ei ajenda ettevõtlusele rõhku panema.	Poliitilise tahte puudumine.		
Erisoodustusmaksu arvestamine töötajate transpordilt	Regionaalpoliitika	3	Meede seadustati bussitranspordi puhul, kuid selle tõlgendamisel esineb halli ala: kui ametlikult on olemas avalik transport, millega töötajad saaksid tööle sõita, siis on vaieldav, kas erisoodustusmaksu on vaja maksta või mitte. Ettevõtte pigem maksavad seda, et vältida vaidlusi ja trahve. Segadust tekitab ka asjaolu, et praegu ei arvestata üldse ajalist määret: kui kiiresti avalikku transporti kasutades tööle jõutakse. Lisaks tuleks kaaluda selle meetme laiendamist sõiduautode töö- ja koduvahelistele sõitudele tulumaksuseaduse § 48 lõike 5 ¹ alusel.	Puudub valmisolek seaduse tõlgendamise muutmiseks fiskaalsetel põhjustel.	Välisinvestor 2020	L

Ajaperioodide lühendid:

- L – lühike
- KP – keskpikk
- P – pikk

Tabel 6. Meetmete võimalik mõju ettevõtluskeskkonnale, tootlikkusele ja kehtlikule arengule

	Ettevõtluskeskkond	Tootlikkus	Kestlik areng
Tööjõud			
Rändepoliitika reform, punktisüsteemi loomine	++	++	+/-
E-töötaja kontseptsiooni väljatöötamine	++	+	+
Ettevõtete mobiilsuse toetusmeede	++	+	+/-
Karjäärinõustamisteenuste arendamine haridussüsteemis ja Töötukassas	+	+	+/-
Stipendiumide süsteem võimekatele Eestis õppida soovivatele kolmandatest riikidest pärit üliõpilaskandidaatidele seostatuna praktikaga Eesti (avaliku sektori) ettevõtetes	+	+	+
Õpetajate innovatsioonifond	0	+	+
Välismaal elavate eestlaste diasporaa kaardistamine ja nende kaasamine Eesti majanduse arengusse	+	+	+
Digitaliseerimine			
Sellise meetme loomine, mis võimaldaks töötada välja kümme projekti töötleva tööstuste VKE-de digitaliseerimiseks	+	++	+/-
Rahvusvahelise teadlaste ja ettevõtete võrgustiku loomine VKE-de digitaliseerimise parimate praktikate leidmiseks	+	+	+
IT-erialadel doktorantuuri kohtade märkimisväärne suurendamine	++	++	-
IT-erialadele vastuvõetavate tudengite arvu suurendamine 500-lt 1500-le	++	++	-
Teadus, arendus ja innovatsioon (TAI)			
Ettevõtlusorganisatsioonide (haruliitude) TAI-alase võimekuse kasvatamine	+	++	0
Rahvusvahelistesse teadus- ja arendustegevuse koostöövõrgustikesse kaasamise toetusmeede	+	++	+
MKM-i ja HTM-i ühismeede, mis aitaks rahastada nende Eesti ettevõtete tegevust, kes soovivad osaleda Euroopa Liidu ülestes konsortsiumides, mis käsitlevad teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni teemasid	+	++	+/-
Eesti ettevõtetele TÜ grandikeskuse taolise üksuse loomine, kuhu ettevõtted saaksid esitada taotlusi Euroopa Liidu teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni programmidest rahastuse saamiseks	+	++	+
Tulumaksu erisuste rakendamine ettevõtete teadus- ja arendustegevusega seotud kulutustele	++	+	+/-

Teadus- ja arendustegevuse stiimul – tulumaksusoodustus TAI valdkonna töötajate palkadele	++	+	+/-
Teadmussiirde (tööstus) doktorantuuri laiendamine nutika spetsialiseerumise valdkondadest väljapoole	+	+	+/-
Tehnoloogia ja teadmussiirde oskuste arendusmeede	0	+	+/-
Taristu			
Avaliku ja erasektori partnerluse (PPP) kasutamine suuremahuliste taristuprojektide arendamiseks (Saaremaa sild, Narva ajaloolise vanalinna taastamine, neljarealiste maanteedega väljaehitamine, Lõuna-Eesti transpordi-ühendused muu maailmaga)	++	+	+/-
Kiire internetiühenduse tagamine üle kogu Eesti, kombineerides erinevaid ühendusvõimalusi	++	+	+
Energeetika ja kohalike ressursside väärindamine			
Roheleppe nõuete selgituskeskuse loomine	+	0	++
Tuumajaama rajamine	+	0	+
Hoonete soojustamine senisest oluliselt suuremas mahus (k.a kodumaiste moodulmajalahenduste kasutamine)	0	+	+
Fosforiidi ja haruldaste muldmetallide kaevandamine ja väärindamine	0	0	+/-
Eestis haruldaste muldmetallide valdkonna Euroopa kompetentsikeskuse rajamine	++	+	+
Biomassi väärindamine	++	+	+
Biogaasi tootmise ja kasutamise suurendamine	+	+	+
Köögiviljakultuuride kasvatamine katmikalal koostöös energia tootmiseks rajatud jaamadega	+	+	+
Merekarbikasvatuse arendamine Läänemeres	+	0	+/-
Forellikasvatuses tervikliku väärtusahela loomine	+	0	+/-
Tööstuspoliitika			
„Rohelise koridori“ põhimõtte rakendamine mastaapsete ja Eesti tulevase arengu seisukohalt vajalike projektide lubade ja kooskõlastuste saamiseks	++	+	+
Tööstuse asekancleri ametikoha loomine MKM-is	+	0	+
Ettevõtetele paindliku ja lihtsasti mõistetava tootmise tõhustamise meetme loomine	+	+	+/-
Elektri- ja elektroonikatoodete elektromagnetilise ühilduvuse (EMC) vastavushindamise sertifitseerimislabori rajamine	+	+	+/-

Ekspordivõimekus ja välisinvesteeringud			
Tehnoloogiaettevõtete peakontorite hoidmine Eestis või nende Eestisse toomine	++	+	+/-
EAS-i suurinvestoritele mõeldud meetme atraktiivsemaks muutmine	++	+	+/-
Motivatsioonipakettide pakkumine (välis)investoritele	++	+	+/-
Eesti ettevõtete välismaale tehtavate investeeringute toetamine	+	+	+/-
Regionaalpoliitika			
Maakonnakeskustes uute üürikorterite ehitamise osaline toetamine	+	+	+
Mobiilsustoetuste maksmine arendustöötajatele väljaspool suuri tõmbekeskusi	+	+	+/-
Olemasolevate ettevõtluse ja ettevõtluskeskkonnaga seotud teenuste ja toetuste nähtavuse ja kättesaadavuse parandamine Ida-Virumaal (analoogne meede Kagu-Eestis)	+	+	+
Erisoodustusmaksu arvestamine töötajate transpordilt	+	+	+/-

Märgistuse seletus: Oluline positiivne mõju (++), positiivne mõju (+), neutraalne (0), negatiivne või positiivne mõju (+/-), negatiivne mõju (-), oluline negatiivne mõju (--).

Kasutatud kirjandus

- Biomajanduse projekt. ADDVAL-BIOEC: Lisandväärtuse tõstmine ja toorme tõhusam kasutamine Eesti biomajanduses. Lõpparuanne. TalTech, Tartu Ülikool, Eesti Maaülikool: 2021. Võrgus: <https://taltech.ee/biomajandus>.
- Biometaani tootmine ja kasutamine transpordikütusena – väärtusahel ja rakendusettepanekud. Eesti Arengufond, 2015. Võrgus: https://arenguseire.ee/wp-content/uploads/2022/04/eesti_arengufond_biometaani_tootmine_ja_kasutamine_transpordikutusena_-_vaartusahel_ja_rakendusettepanekud_2015.pdf.
- CRMA (2023). Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials and amending Regulations (EU) 168/2013, (EU) 2018/858, 2018/1724 and (EU) 2019/102. Võrgus: https://single-market-economy.ec.europa.eu/publications/european-critical-raw-materials-act_en.
- Eesti elektriülekandevõrgu arengukava 2024–2033. Elering, 2023. Võrgus: <https://elering.ee/node/2069>.
- Eesti ettevõtete Eestist välja tehtavate välisinvesteeringute uuring. Töörühma juht Urmas Varblane. MKM ja EAS, ETAG, 2022. Võrgus: https://etag.ee/wp-content/uploads/2022/12/Eesti-ettevotete-Eestist-valja-tehtavate-investeeringute-uuring_TU_2022.pdf.
- Eesti gaasiülekandevõrgu arengukava 2023–2032. Elering, 2022 https://elering.ee/sites/default/files/2023-03/Eesti%20gaasi%C3%BClekandev%C3%B5rgu%20arengukava%202023-2032_0.pdf.
- Eesti ja Aasia tulevikusuhete raport. Vastutav täitja Urmas Varblane. Tartu Ülikool, 2022. Võrgus: <https://aasiakeskus.ut.ee/et/sisu/eesti-ja-aasia-tulevikusuhete-raport>.
- Eesti juhtimisvaldkonna uuring 2021. Töörühma juht Maaja Vadi. MKM. Võrgus: <https://eas.ee/wp-content/uploads/2022/04/eesti-juhtimisvaldkonna-uuring-2021.pdf>.
- Eesti majanduse konkurentsivõime hetkeseis ja tulevikuväljavaated. Töörühma juht Urmas Varblane. Eesti Arengufond. Eesti Fookuses, 2008, nr 1. Võrgus: <https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:12312>.
- Eesti masinatööstuse sektoruuring. Vastutav täitja Urmas Varblane. MKM, EAS, 2010, 2011. Võrgus: <https://www.eas.ee/images/doc/sihtasutusest/uuringud/ettevotlus/masinatoostuse-sektoruuring-loppraport.pdf>.
- Eesti regionaalse majanduse stsenaariumid aastani 2035. Arenguseire Keskus, 2019. Võrgus: <https://arenguseire.ee/raportid/eesti-regionaalse-majanduse-stsenaariumid-2035/>.

- Eesti Tööstuspoliitika 2035. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2023. Võrgus: <https://www.mkm.ee/ettevotlus-ja-innovatsioon/toostus/toostuspoliitika>.
- EKUK 2021 *Riiklikud 2019 a. KHG heitkogused kohalike omavalitsuste lõikes* [Kliimavaldkonna uuringud | Kliimaministeerium](#)
- Finantsteenused 2018. Eesti ekspordivõimalused ja poliitikavalikud. Eesti Arengufond. Eesti Fookuses, 2009, nr 3. Võrgus: <https://arenguseire.ee/wp-content/uploads/2022/04/finantsteenused-2018-raport-ekspordivoimalused-poliitikavalikud.pdf>.
- Holmen, R. B., Gavaille, N., Masso, J., ja Burinskas, A. Internationalization in the Baltic Regional Accounts: A NUTS 3 Region Dataset. Data 2023, 8, 181.
- Ida-Virumaa majanduse ja tööturu kohandamine põlevkivitööstuse vähenemisega. Praxis, 2020. Võrgus: https://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2020/12/Lopparuanne_Polevkivitoostuse-kahanemise-mojud.pdf.
- Karjääriteenused Eestis: teel terviklahenduseni. Centar, 2021. Võrgus: https://centar.ee/pdf/ee/2021_Karjaariteenused_Eestis_teel_terviklahenduseni.pdf.
- Konkurentsivõime tööühma visioonipaber. Haridusstrateegia 2035. Tööühma juht Raul Eamets, 2019.
- Lisandväärtuse tõstmine ja toorme tõhusam kasutamine Eesti biomajanduses. ETAG, MKM, KKM, PõM, 2021. TÜ tööühma juht Urmas Varblane. Võrgus: https://haldus.taltech.ee/sites/default/files/2021-11/ADDVAL-BIOEC%20loppraport_FINAL.pdf.
- Majandusarengu töögrupi raport. Töögrupi juht Erkki Raasuke. Peaministri strateegiabüroo, 2016. Võrgus: https://www.akadeemia.ee/wp-content/uploads/2022/03/raasuke_majandusarengu_raport.pdf.
- [Maybaum, H. Eesti Keemiatööstuse Liidu ettepanekud](#) Riigikogu töötleva tööstuse toetusrühmale, 05.09.2023.
- Nurm, K. (2018). Jagame Eesti Euroopa Liidu toetuste taotlemisel ja rakendamisel kaheks piirkonnaks. Võrgus: <https://rahvaalgatus.ee/initiatives/83beeb14-b161-4708-beb4-7e578c7911a1>.
- Nutikate välisinvesteeringute uuring: Eestis tegutseva välisosalusega ettevõtete analüüs, et selgitada välja uute välisinvesteeringute maandamise fookus ja kriteeriumid. EAS, 2020. Tööühma juht Urmas Varblane. Võrgus: <https://skytte.ut.ee/sites/default/files/2022-05/Nutikad-v%C3%A4lisinvesteeringud.pdf>.
- Riigireformi SA kontseptsioon. Riigireformi SA, 2018. Võrgus: file://pohl.ut.ee/varblane/Urmas/konverentsid2023/arenguseire/RR+kontseptsiooni_raamat_ve_ebi.pdf.

Riigireformi SA kontseptsioon. II osa: täitevvõim. Riigireformi SA, 2018. Võrgus:

<https://static1.squarespace.com/static/5ad5c9e0cc8fed01d0598914/t/5bd6b949e5e5f0d501771137/1540798794096/II+osa+ t%C3%A4itevv%C3%B5im.pdf>.

Teadus- ja innovatsioonipoliitika seire programm (TiPS). HTM, 2015. Vastutav täitja Urmas Varblane.

Võrgus: <https://majandus.ut.ee/et/sisu/teadus>.

Tootlikkuse arengustsenaariumid 2035. Arenguseire Keskus, 2018. Võrgus:

<https://arenguseire.ee/raportid/tootlikkuse-arengustsenaariumid-2035/>.

Zdražil, P., ja Kraftová, I. (2023). Territorial revisions to increase cohesion policy funding from the EU: the case of the new member states. *Baltic Journal of Economics*, 23:2, 142–161.

Usk, A. (2021). Teadus- ja arendustegevus Eesti elektroonikasektoris. Kaardistusuuingu lõpparuanne. Tallinn: MTÜ Eesti Elektroonikatööstuse Liit. Täiendatud 25.02.2022.

Väliskeskond 2020. Olulised trendid ja nende tähendus Eestile. Eesti Arengufond, 2011. Võrgus:

<https://arenguseire.ee/wp-content/uploads/2022/04/valistrendid2020-eesti-fookuses-arengufond.pdf>.

Arenguseire Keskus
Lossi plats 1a, 15165 Tallinn
arenguseire@riigikogu.ee
www.arenguseire.ee

ARENGUSEIRE KESKUS